

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Посібник зі статті 46
Європейської конвенції
з прав людини

Обов'язкова сила рішень та їх
виконання

Оновлено 31 серпня 2024 року

Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд.

Видавців або організації, які бажають перекласти та/або відтворити цей Посібник повністю або частково у формі друкованої чи електронної публікації, просимо заповнити форму зворотного зв'язку: [запит на відтворення або повторну публікацію перекладу](#) для отримання інформації щодо процедури авторизації.

Якщо ви бажаєте дізнатися, які Посібники із судової практики знаходяться наразі на етапі перекладу, див. перелік [очікуваних перекладів](#).

Цей Посібник спочатку було укладено англійською мовою. Він регулярно оновлюється, дата останнього оновлення: 31 серпня 2024 року. До нього можуть бути внесені редакційні виправлення.

Посібники із судової практики можна завантажити за посиланням <https://ks.echr.coe.int>. Оновлення публікації відстежуйте на сторінці Суду у Твіттері за посиланням: https://twitter.com/ECHR_CEDH.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та Верховним Судом (Україна) і виконано бюро перекладів «Профпереклад».

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2025

Зміст

Передмова	5
Вступ	7
I. Зміст статті 46.....	7
A. Коли застосовується стаття 46?.....	8
B. Характер зобов’язання за статтею 46	8
1. В цілому.....	8
a. Заходи індивідуального характеру для відповідних заявників	8
b. Заходи загального характеру	9
2. У конкретній справі	9
C. Продовження виконання зобов’язань за статтею 46 у разі припинення членства.....	9
II. Вказівки в рішеннях Суду за статтею 46.....	10
A. Походження практики.....	10
B. Статус і мета таких вказівок	10
C. Види вказівок.....	11
1. Вказівки відповідно до статті 46	11
a. Для чого вони потрібні?.....	11
b. Коли вони застосовуються?	11
– Вказівки за статтею 46 щодо окремого заявника (заходи індивідуального характеру).....	11
c. Коли вони застосовуються?.....	12
– Вказівки за статтею 46 щодо структурної проблеми (заходи загального характеру).....	12
2. Пілотні рішення	12
a. Для чого вони потрібні?.....	12
b. Коли вони приймаються?.....	12
i. Процесуальне значення — вирішення аналогічних справ	13
III. Юрисдикція	14
A. Нагляд за виконанням рішень	14
B. Питання щодо прийнятності.....	16
1. Підпункт «b» пункту 2 статті 35	16
2. Підпункт «a» пункту 3 статті я 35	18
3. Стаття 37.....	18
IV. Додаток	20
A. Відповідні вказівки за статтею 46 постатейно	20
1. Вступ.....	20
a. Стаття 2.....	20
i. Матеріальний аспект	20
ii. Процесуальний аспект (ефективне розслідування)	20
iii. Окреме питання: планування і керування операціями	22
b. Стаття 3.....	22
i. Матеріальний аспект: вислання	22

α. Вислання	22
β. Надзвичайна передача	23
χ. Запобігання катуванням, нелюдському і такому, що принижує гідність, поведженню	23
ii. Процесуальний аспект.....	24
iii. Окреме питання: зниклі безвісти особи.....	24
α. Становище сімей жертв	24
β. Ефективність розслідування	25
iv. Окреме питання: умови тримання під вартою	25
α. Заходи щодо зменшення переповненості та покращення побутових умов тримання під вартою	26
β. Засоби правового захисту.....	26
χ. Неформальна ієрархія серед ув'язнених	27
δ. Умови тримання під вартою іноземців в імміграційному контексті.....	27
ε. Умови тримання під вартою психічнохворих осіб у місцях попереднього ув'язнення.....	27
v. Окреме питання: домашнє насильство.....	28
c. Стаття 5	29
d. Стаття 6.....	29
e. Стаття 7.....	32
f. Стаття 9.....	32
g. Стаття 10.....	33
h. Стаття 14.....	33
i. Стаття 18 у поєднанні зі статтями 5 і 8.....	33
j. Стаття 34.....	35
k. Стаття 1 Першого протоколу	35
l. Стаття 2 Протоколу № 4	36
Перелік цитованих справ	38

Передмова

Цей Посібник входить до низки Посібників із судової практики, опублікованих Європейським судом з прав людини (надалі — «Суд», «Європейський суд» або «Страсбурзький суд»), для інформування практикуючих юристів про основоположні рішення та ухвали, постановлені Страсбурзьким судом. У цьому конкретному Посібнику аналізується та узагальнюється судова практика щодо статті 46 Європейської конвенції з прав людини (надалі — «Конвенція» або «Європейська конвенція»). Читачі зможуть ознайомитися з основними принципами у цій сфері та відповідними прецедентами. Цитована судова практика була відібрана серед провідних, найбільш важливих і/або недавніх рішень та ухвал.*

Рішення та ухвали Суду слугують не лише для того, щоб вирішувати справи, передані на розгляд Суду, а й загалом для роз'яснення, захисту та розвитку норм, встановлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню Державами зобов'язань, взятих ними як Договірними сторонами (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*), 18 січня 1978 року, § 154, серія А № 25, і нещодавно — *«Єронович проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], № 44898/10, § 109, 05 липня 2016 року).

Відповідно, місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити в інтересах суспільства питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини та поширюючи судову практику у сфері прав людини серед усього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)*) [ВП], № 30078/06, § 89, ЄСПЛ 2012). Дійсно, Суд підкреслив роль Конвенції як «конституційного інструменту європейського громадського порядку» у сфері прав людини (*«Босфорус Гава Йоллари Туризм ве Тікарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], № 45036/98, § 156, ЄСПЛ 2005-VI, а нещодавно — *«Н.Д. та Н.Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain)* [ВП], №№ 8675/15 та 8697/15, § 110, 13 лютого 2020 року).

Цей Посібник доповнено Додатком, у якому зазначено основні вказівки Суду відповідно до статті 46 для багатьох основних статей.

Слід зазначити, що вказівки за статтею 46, на які є посилання в Посібнику та Додатку, не є частиною висновку Суду про порушення. Як зазначається в Посібнику, такі вказівки не є такими ж обов'язковими як висновки Суду за основними статтями Конвенції, і їх слід читати в контексті ширшого механізму нагляду, який регулюється статтею 46 Конвенції.

Протокол № 15 до Конвенції нещодавно включив принцип субсидіарності до Преамбули Конвенції. Цей принцип «покладає спільну відповідальність на Держави-учасниці та Суд» щодо захисту прав людини, і національні органи влади та суди повинні тлумачити й застосовувати національне законодавство таким чином, щоб забезпечити повну реалізацію прав і свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї (*«Гженда проти Польщі» (Grzęda v. Poland)* [ВП], § 324).

У цьому Посібнику містяться посилання на ключові слова для кожної цитованої статті Конвенції та Додаткових протоколів до неї. Юридичні питання, що розглядаються в кожній справі, підсумовано в [Переліку ключових слів](#), вибраних із тезауруса термінів, взятих (у більшості випадків) безпосередньо з тексту Конвенції та Протоколів до неї.

* Цитована судова практика може бути викладена однією або обома офіційними мовами (англійською та французькою) Суду та Європейської комісії з прав людини. Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішень по суті справи, що були постановлені Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою. Рішення Палати, які не були остаточними на момент публікації цього оновлення, позначено зірочкою (*).

[База даних HUDOC](#) практики Суду дозволяє здійснювати пошук за ключовим словом. Пошук за ключовими словами дає можливість знайти документи з подібним правовим змістом (обґрунтування та висновки Суду в кожній справі підсумовуються за допомогою ключових слів). Ключові слова для окремих справ можна знайти натиснувши на Case Details (Детальна інформація про справу) в HUDOC. Для отримання додаткової інформації про базу даних HUDOC та ключові слова див. [Посібник користувача HUDOC](#).

Вступ

1. Однією з найважливіших особливостей системи Конвенції є те, що вона містить механізм перевірки дотримання її положень. Так, Конвенція не тільки вимагає від Договірних Держав дотримуватися прав та обов'язків, що випливають з неї (стаття 1), але й засновує судовий орган — Суд (стаття 19), який уповноважений виявляти порушення Конвенції через рішення, які Договірні Держави зобов'язалися виконувати (пункт 1 статті 46). Крім того, Конвенція встановлює механізм нагляду за виконанням рішень, покладений на Комітет міністрів (пункт 2 статті 46). Такий механізм демонструє важливість ефективного виконання рішень Суду для системи Конвенції («*Ферайн ґерен Тірфабрікен Швайц (ФГТ) проти Швейцарії (№ 2)*» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*) [ВП], 2009, § 84). У справі «*Кавала проти Туреччини*» (*Kavala v. Türkiye*) [ВП], 2022, Суд також підкреслив, що вся структура Конвенції ґрунтується на загальному припущенні, що державні органи в Державах-учасниках діють добросовісно. Ця структура включає процедуру нагляду, а виконання рішень має включати добросовісність та відбуватись у спосіб, сумісний з «висновками та духом» рішення. Невиконання остаточного, обов'язкового судового рішення, ймовірно, призведе до ситуацій, несумісних із принципом верховенства права, який Договірні Держави зобов'язалися поважати, ратифікувавши Конвенцію (§§ 169-170).

I. Зміст статті 46

Стаття 46 Конвенції — Обов'язкова сила рішень та їх виконання

- «1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.
2. Остаточне рішення Суду передається Комітету Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.
3. Якщо Комітет Міністрів вважає, що нагляд за виконанням остаточного рішення ускладнений проблемою тлумачення рішення, він може звернутися до Суду за вирішенням питання тлумачення. Рішення про передачу питання на розгляд Суду ухвалюється більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.
4. Якщо Комітет Міністрів вважає, що Висока Договірна Сторона відмовляється виконувати остаточне рішення у справі, в якій вона є стороною, він може, після формального повідомлення цій Стороні та шляхом ухвалення рішення більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті, звернутися до Суду з питанням про додержання цією Стороною свого зобов'язання згідно з пунктом 1.
5. Якщо Суд встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітету Міністрів з метою визначення заходів, яких необхідно вжити. Якщо Суд не встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітету Міністрів, який закриває розгляд справи.

Ключові слова HUDOC

Пілотне рішення (46): Системна проблема (46); Заходи загального характеру (пілотне рішення) (46); Заходи індивідуального характеру (пілотне рішення) (46)

Обов'язкова сила рішення (46-1) – Сторони у справі (46-1)

Виконання рішення (46-2):

Справедлива сатисфакція (46-2): Пеня (46-2); Гарантії недоторканності (46-2)

Заходи індивідуального характеру (46-2): Відновлення провадження (46-2); Помилування (46-2); Вилучення з кримінальної справи (46-2)

Заходи загального характеру (46-2): Зміни до законодавства (46-2); Зміни у процедурі (46-2); Зміни у практиці Суду (46-2)

Провадження щодо додержання зобов'язань за пунктом 1 статті 46 Конвенції (46-4)

2. Перший пункт статті 46 встановлює зобов'язання Договірних Держав виконувати рішення Суду. Решта пунктів встановлюють основу для процесуальних способів оцінки кроків, зроблених Державою для виконання своїх зобов'язань.

А. Коли застосовується стаття 46?

3. Стаття 46 застосовується до кожного рішення, в якому Суд встановив порушення Конвенції. Стаття 46 означає, що рішення Суду покладає на Державу-відповідача правове зобов'язання припинити порушення та здійснити відшкодування за його наслідки (*«Папаміхалопулос та інші проти Греції» (Papamichalopoulos and Others v. Greece)* (стаття 50), 1995, § 34).

В. Характер зобов'язання за статтею 46

1. В цілому

4. Відповідна Договірна Держава зобов'язана не лише виплатити заявнику присуджену справедливую сатисфакцію, але й вжити заходів індивідуального і/або, за необхідності, загального характеру у рамках національної правової системи з метою покласти край порушенню, встановленому Судом, й усунути його наслідки (*«Ільгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan)* [ВП], 2019, § 147).

5. Держава, яка є стороною справи, в принципі, може вільно обирати засоби, за допомогою яких вона виконуватиме рішення Суду, в якому встановлене порушення. Ця свобода розсуду щодо способу виконання рішення відображає свободу вибору, притаманну основоположному обов'язку Договірних Держав за Конвенцією забезпечувати додержання прав і свобод (*«Папаміхалопулос та інші проти Греції» (Papamichalopoulos and Others v. Greece)* (стаття 50), 1995, § 34).

а. Заходи індивідуального характеру для відповідних заявників

6. Держава, відповідальна за протиправне діяння, зобов'язана здійснити реституцію, тобто відновити становище, яке існувало до вчинення протиправного діяння, за умови, що реституція не є «матеріально неможливою» і «не тягне за собою тягар, абсолютно не пропорційний вигоді від отримання реституції замість компенсації» (див. статтю 35 Статей Комісії міжнародного права про відповідальність Держав за міжнародно-протиправні діяння (ARSIWA)¹. Іншими

¹ *Стаття 35 Статей Комісії міжнародного права про відповідальність Держав за міжнародно-протиправні діяння (ARSIWA).*

словами, хоча реституція є правилом, можуть існувати обставини, за яких відповідальна Держава звільняється, повністю або частково, від цього зобов'язання за умови, що вона може довести наявність таких обставин (*«Ільгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan)* [ВП], 2019, § 151). Держава-відповідач повинна усунути будь-які перешкоди у своїй національній правовій системі, які можуть завадити належному виправленню становища заявника (*«Маестрі проти Італії» (Maestri v. Italy)* [ВП], 2004, § 47). Що стосується заходів індивідуального характеру, то мета *restitutio in integrum* полягає в тому, щоб заявники опинилися, наскільки це можливо, у становищі, в якому би вони перебували, якщо б вимоги Конвенції не було порушено. Обираючи заходи індивідуального характеру Держава-учасниця повинна пам'ятати про їхню основну мету — досягнення *restitutio in integrum* (*«Ільгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan)* [ВП], 2019, § 150). Заходи індивідуального характеру мають бути своєчасними, відповідними та достатніми для забезпечення максимально можливого відшкодування за порушення, встановлені Судом (*там само*, § 170).

7. Якщо характер порушення дозволяє здійснити *restitutio in integrum*, саме Держава-відповідач повинна це зробити. Якщо, з іншого боку, національне законодавство не допускає — або допускає лише частково — здійснення відшкодування за наслідки порушення, стаття 41 уповноважує Суд присудити потерпілій стороні таку справедливую сатисфакцію, яка вважатиметься доречною (*«Брумареску проти Румунії» (Brumărescu v. Romania)* (справедлива сатисфакція) [ВП], 2001, § 20).

б. Заходи загального характеру

8. Заходи загального характеру повинні запобігати подібним порушенням. Суд звернув увагу на Рекомендацію (Rec(2004)6) від 12 травня 2004 року Комітету міністрів Ради Європи «Щодо вдосконалення національних засобів правового захисту»², в якій Комітет міністрів повторює, що на Держави покладається загальний обов'язок розв'язувати проблеми, що лежать в основі виявлених порушень. Крім того, відповідно до Конвенції, зокрема статті 1, при ратифікації Конвенції Договірні Держави зобов'язуються забезпечити відповідність свого національного законодавства Конвенції (*«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1))* [ВП], 2006, §§ 232-234).

2. У конкретній справі

9. Заходи на виконання рішення, вжиті Державою-відповідачем, повинні бути сумісними з висновками та духом рішення Суду (*«Ільгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan)* [ВП], 2019, § 186). Обсяг правових зобов'язань, що впливають з остаточного рішення за статтею 46, визначається причинами, з яких Суд встановив порушення (*там само*, § 187).

С. Продовження виконання зобов'язань за статтею 46 у разі припинення членства

10. Питання обов'язковості та виконання рішень і нагляду за ними з боку Комітету міністрів виникло в контексті припинення членства Російської Федерації. 16 березня 2022 року Комітет міністрів ухвалив Резолюцію CM/Res(2022)2, згідно з якою Російська Федерація припинила членство в Раді Європи з цієї ж дати. 22 березня 2022 року Суд на пленарному засіданні ухвалив «Резолюцію Європейського суду з прав людини про наслідки припинення членства Російської

² Рекомендація (Rec(2004)6) від 12 травня 2004 року Комітету міністрів Ради Європи «Щодо вдосконалення національних засобів правового захисту».

Федерації в Раді Європи у світлі статті 58 Європейської конвенції з прав людини». У ній зазначено, що 16 вересня 2022 року Російська Федерація припинить бути Стороною Конвенції. 23 березня 2022 року Комітет міністрів ухвалив Резолюцію CM/Res(2022)3, відповідно до якої Комітет міністрів продовжує здійснювати нагляд за виконанням судових рішень проти Російської Федерації, а Російська Федерація зобов'язана їх виконувати.

11. Суд чітко визнав продовження виконання зобов'язань, коли в наступній міждержавній справі зазначив, що стаття 46 вимагає встановлення Комітетом міністрів ефективного механізму виконання рішень Суду також у справах проти Держави, яка перестала бути стороною Конвенції. У зв'язку з цим Суд зазначив, що Комітет міністрів продовжував здійснювати нагляд за виконанням судових рішень проти Російської Федерації, і Російська Федерація була зобов'язана відповідно до пункту 1 статті 46 Конвенції виконувати їх, незважаючи на припинення свого членства в Раді Європи (*«Грузія проти Росії (II)» (Georgia v. Russia (II))* (справедлива сатисфакція) [ВП], 2023, § 46).

II. Вказівки в рішеннях Суду за статтею 46

A. Походження практики

12. У рамках пакету заходів, спрямованих на забезпечення ефективності механізму Конвенції, 12 травня 2004 року Комітет міністрів ухвалив Резолюцію (Res(2004)3) щодо рішень, які розкривають системну проблему, що лежить в основі порушення, в якій, підкресливши зацікавленість у наданні допомоги відповідній Державі у визначенні основних проблем та необхідних заходів з їх вирішення (сьомий пункт преамбули), Комітет запропонував Суду «виявляти в рішеннях, що встановлюють порушення Конвенції, основну системну проблему і джерело цієї проблеми, особливо коли вона може призвести до численних заяв, щоб допомогти Державам у пошуку відповідного рішення, а Комітету міністрів — у здійсненні нагляду за виконанням рішень» (пункт I резолюції). Суд чітко посилався на цю резолюцію в першому пілотному рішенні, розглядаючи її в контексті зростання свого навантаження, зокрема внаслідок ряду справ, що впливають з однієї і тієї ж структурної або системної причини (*«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, § 190).

B. Статус і мета таких вказівок

13. Хоча рішення Суду мають, по суті, декларативний характер, за певних особливих обставин Суд може намагатися вказати тип заходів, які можуть бути вжиті для того, щоб покласти край встановленому порушенню. Іноді Суд включає вказівки, що мають відношення до процесу виконання як заходів індивідуального, так і загального характеру. Однак, беручи до уваги інституційний баланс між Судом та Комітетом міністрів відповідно до Конвенції, а також відповідальність Держав у процесі виконання, остаточний вибір заходів, яких необхідно вжити, залишається за Державами під наглядом Комітету міністрів (*«Ілгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan)* [ВП], 2019, § 182). Включення або відсутність прямої заяви щодо виконання не є вирішальним для питання, чи виконала Держава свої зобов'язання за пунктом 1 статті 46. Вирішальне значення має те, чи сумісні заходи, вжиті Державою-відповідачем, з висновками та духом рішення Суду (*там само*, § 186). Суд також роз'яснив, що обмеження процесу нагляду чіткими вказівками Суду позбавить Комітет міністрів гнучкості, необхідної для здійснення нагляду на основі інформації, наданої Державою-відповідачем, і з урахуванням розвитку ситуації заявника, за вжиттям заходів, які є здійсненими, своєчасними, належними і достатніми (*там само*, § 184). Комітет міністрів може переглядати вказівки, що стосуються виконання рішення, наприклад, коли в процесі нагляду повинні бути враховані об'єктивні фактори, які з'явилися після винесення рішення Суду (*там само*, § 183).

14. Суд також пояснив, що надання вказівок за статтею 46, в першу чергу, дозволяє Суду забезпечити, щойно він винесе своє рішення, ефективність захисту, передбаченого Конвенцією, і запобігти подальшому порушенню відповідних прав, а відтак допомагає Комітету міністрів у нагляді за виконанням остаточного рішення. Такі вказівки також дозволяють і вимагають від відповідної Держави якомога швидше покласти край порушенню Конвенції, встановленому Судом («*Кавала проти Туреччини*» (*Kavala v. Türkiye*) [ВП], 2022, § 148).

С. Види вказівок

1. Вказівки відповідно до статті 46

а. Для чого вони потрібні?

15. З метою допомоги Державі-відповідачу виконати її зобов'язання за статтею 46, Суд може вказати тип індивідуальних і/або загальних заходів, до яких можна вдатися для того, щоб покласти край ситуації, яка призвела до встановлення порушення Конвенції («*Сусо Муса проти Мальти*» (*Suso Musa v. Malta*), 2013, § 120).

16. Завданням Суду є сприяння швидкому та ефективному виправленню недоліків, виявлених у національній системі захисту прав людини. Після виявлення такого недоліку на національні органи влади покладається завдання, під наглядом Комітету міністрів, вжити — за необхідності, ретроспективно — необхідних заходів для виправлення ситуації відповідно до принципу субсидіарності, передбаченого Конвенцією, щоб Суду не довелося повторювати свій висновок про порушення в низці аналогічних справ («*Байбашин проти Нідерландів*» (*Baybaşin v. the Netherlands*), 2006, § 79; «*Алієв проти Азербайджану*» (*Aliyev v. Azerbaijan*), 2018, § 222).

б. Коли вони застосовуються?

– Вказівки за статтею 46 щодо окремого заявника (заходи індивідуального характеру)

17. У певних конкретних ситуаціях Суд може вважати корисним або навіть необхідним вказати Уряду-відповідачу, яких заходів може або повинна вжити Держава для того, щоб покласти край ситуації, яка призвела до встановлення порушення. Іноді природа встановленого порушення може бути такою, що не залишає справжнього вибору щодо індивідуальних заходів, необхідних для його виправлення («*Хірсі Джамаа та інші проти Італії*» (*Hirsi Jamaa and Others v. Italy*) [ВП], 2012, §§ 209-211; «*Ассанідзе проти Грузії*» (*Assanidze v. Georgia*) [ВП], 2004, § 202; «*Аль-Саадун та Муфді проти Сполученого Королівства*» (*Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom*), 2010, § 171; «*Савріддін Джураєв проти Росії*» (*Savridin Dzhurayev v. Russia*), 2013, §§ 252-254; «*МРО міста Таганрог та інші проти Росії*» (*Taganrog LRO and Others v. Russia*), 2022, § 290).

18. Що стосується відновлення судового провадження, то Суд не уповноважений розпоряджатися про такий захід. Однак, якщо особу було засуджено за результатами провадження, яке призвело до порушення вимог статті 6 Конвенції, Суд може вказати, що повторний судовий розгляд або відновлення розгляду справи, за наявності відповідного клопотання, в принципі, є належним способом виправлення порушення. Ці принципи також актуальні в ситуаціях, коли Суд встановив порушення статті 7 Конвенції («*Юксель Ялчинкая проти Туреччини*» (*Yüksel Yalçinkaya v. Türkiye*) [ВП], 2023, § 407). З іншого боку, у деяких своїх рішеннях Суд прямо виключив можливість відновлення провадження, завершеного остаточними судовими рішеннями, після встановлення порушення статті 6 Конвенції («*Морейра Феррейра проти Португалії (№ 2)*» (*Moreira Ferreira v. Portugal (no. 2)*) [ВП], 2017, §§ 49 і 51, а також «*Гудмундур Андрі Астрадссон проти Ісландії*» (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland*) [ВП], 2020, §§ 311-314). Питання про відновлення провадження також розглядалося у випадках,

коли Суд встановив порушення статті 4 Протоколу № 7 (право не бути притягненим до суду або покараним двічі). У цій справі Суд зазначив, що за конкретних обставин Держава-відповідач не зобов'язана була відновлювати жодне з проваджень («*Цоньо Цонев проти Болгарії (№ 4)*» (*Tsonyo Tsonev v. Bulgaria (no. 4)*), 2021, §§ 62-66).

с. Коли вони застосовуються?

– Вказівки за статтею 46 щодо структурної проблеми (заходи загального характеру)

19. У випадках, коли Суд встановлював, що порушення Конвенції відбувається або може відбутися в подібних ситуаціях, він зазначав, що, безсумнівно, необхідні заходи загального характеру на національному рівні, і що ці заходи повинні враховувати всю групу осіб, які постраждали від практики, визнаної Судом такою, що порушує Конвенцію. Крім того, заходи мають бути спрямовані на виправлення висновку Суду про порушення загальної практики, щоб система, встановлена Конвенцією, не була скомпрометована великою кількістю повторних заяв з однієї і тієї ж причини («*Байбашин проти Нідерландів*» (*Baybaşin v. the Netherlands*), 2006, § 79, «*Юксель Ялчинкая проти Туреччини*» (*Yüksel Yalçinkaya v. Türkiye*) [ВП], 2023, § 418).

2. Пілотні рішення

а. Для чого вони потрібні?

20. Для сприяння ефективному виконанню своїх рішень Суд може запровадити процедуру пілотного рішення, яка дозволить йому чітко визначити структурні проблеми, які призводять до порушень, та вказати заходи або дії, які Держава-відповідач повинна вжити для вирішення цих проблем. Проте цей судовий підхід застосовується з повагою до функцій органів Конвенції: відповідно до пункту 2 статті 46 Конвенції саме Комітет міністрів повинен оцінити результати вжиття заходів індивідуального та загального характеру («*Грінс і М.Т. проти Сполученого Королівства*» (*Greens and M.T. v. the United Kingdom*), 2010, § 107).

21. Ще одна важлива роль процедури пілотного рішення полягає у спонуканні Держави-відповідача вирішити велику кількість індивідуальних справ, які виникають через одну й ту саму структурну проблему на національному рівні, таким чином, втілюючи принцип субсидіарності, який лежить в основі конвенційної системи («*Варга та інші проти Угорщини*» (*Varga and Others v. Hungary*), 2015, § 96).

22. Так, подвійна мета процедури пілотного рішення полягає, з одного боку, у зменшенні загрози ефективному функціонуванню конвенційної системи, а з іншого — у сприянні якнайшвидшому та ефективному вирішенню проблеми, що впливає на захист конвенційних прав у національному правопорядку. Беручи до уваги, в процесі виконання пілотного рішення, інтереси всіх інших існуючих або потенційних потерпілих від виявленої системної проблеми, процедура спрямована на надання належної допомоги всім фактичним і потенційним потерпілим від цієї проблеми, а також конкретному заявнику (заявникам) у пілотній справі (нешодавній і детальний огляд принципів, що впливають з практики Суду щодо пілотних рішень, див. у справі «*Валенса проти Польщі*» (*Wałęsa v. Poland*), 2023, §§ 314-318).

б. Коли вони приймаються?

23. Суд застосовує процедуру пілотного рішення в ситуаціях, які стосуються великої кількості осіб, і в яких існує нагальна потреба у наданні їм швидкого та належного відшкодування на національному рівні. Встановивши, що справи підходять для процедури пілотних рішень, Суд також враховує той факт, що тривале існування серйозних структурних недоліків, які призводять до повторних порушень Конвенції, є не тільки обтяжуючим фактором щодо відповідальності

Держави відповідно до Конвенції за минулу або теперішню ситуацію, але й загрозою для майбутньої ефективності системи нагляду, створеної Конвенцією. Суд також ураховує той факт, що ситуацію заявників не можна відокремити від загальної проблеми, що виникла внаслідок структурного функціонального порушення, яке вплинуло на велику кількість людей і, ймовірно, продовжуватиме впливати на них у майбутньому («*Varga та інші проти Угорщини*» (*Varga and Others v. Hungary*), 2015, § 111, «*Резмівеш та інші проти Румунії*» (*Rezmiveş and Others v. Romania*), 2017, §§ 106-111).

і. Процесуальне значення — вирішення аналогічних справ

24. З моменту ухвалення рішення у справі «*Броньовський проти Польщі*» (*Broniowski v. Poland*) [ВП], 2004, усталеною практикою Суду при прийнятті рішення в пілотній справі стало також ухвалення процесуальних рішень щодо майбутнього розгляду аналогічних справ, про які Уряд Держави-відповідача вже було повідомлено, та нових аналогічних заяв. Наприклад, Суд часто вирішував відкласти розгляд аналогічних справ до того моменту, поки Держава-відповідач не запровадить заходи загального характеру. Суд припиняв розгляд аналогічних заяв, які вже розглядалися ним, і призупинив розгляд будь-яких заяв, ще не зареєстрованих станом на день ухвалення пілотного рішення («*Грінс і М.Т. проти Сполученого Королівства*» (*Greens and M.T. v. the United Kingdom*), 2010, §§ 121-122). Суд також прискорив вирішення питання щодо прийнятності заяв у справах, що ним розглядалися, та майбутніх заяв, постановивши, що за певних обставин він може визнати їх неприйнятними відповідно до Конвенції («*Сулягіч проти Боснії та Герцеговини*» (*Suljagić v. Bosnia and Herzegovina*), 2009, § 65). У певних випадках Суд вирішував повідомити, на підставі пілотного рішення, про всі подібні заяви, подані до нього, до дати винесення рішення («*Рутковський та інші проти Польщі*» (*Rutkowski and Others v. Poland*), 2015, §§ 226-227 та дев'ятий пункт резолютивної частини рішення). Така практика, що охоплює цілу низку рішень, відображає суть процедури пілотного рішення, згідно з якою всі справи, що виникають внаслідок однієї тієї ж системної першопричини, розглядаються в рамках цієї процедури та є частиною процесу виконання пілотного рішення («*Бурмич та інші проти України*» (*Burmich and Others v. Ukraine*), 2017, § 166).

25. Пункт 6 Правила 61 Регламенту Суду передбачає можливість відкладення розгляду всіх аналогічних заяв до вжиття Державою-відповідачем заходів для усунення порушення. Суд підкреслив, що відкладення є можливістю, а не обов'язком, про що чітко свідчить включення слів «у відповідних випадках» до тексту пункту 6 Правила 61, а також різноманітність підходів, застосованих у попередніх пілотних рішеннях («*Varga та інші проти Угорщини*» (*Varga and Others v. Hungary*), 2015, § 114 з подальшими посиланнями).

26. Загалом, у практиці Суду можна виділити три типи підходів до визначення строків вжиття заходів загального характеру. Якщо Судом раніше була визначена проблема, що призвела до порушення, але повторювані справи продовжували надходити до Суду, він зазначив, що тривала затримка продемонструвала необхідність встановлення графіків, і вказав цей графік у пілотному рішенні («*Грінс і М.Т. проти Сполученого Королівства*» (*Greens and M.T. v. the United Kingdom*), 2010, § 115). В інших справах Суд також зазначав, що розумний строк для вжиття заходів був виправданим з огляду на важливість і невідкладність питання та основоположний характер права, про яке йдеться, але не вважав за доцільне вказувати конкретні часові рамки, зазначаючи, що з огляду на характер проблеми Уряд повинен вжити відповідних заходів якнайшвидше («*Varga та інші проти Угорщини*» (*Varga and Others v. Hungary*), 2015, § 112). Нарешті, Суд також зазначив, що з огляду на важливість і невідкладність виявленої проблеми та основоположний характер прав, про які йдеться, необхідно було встановити розумний строк для виконання заходів загального характеру. Проте Суд дійшов висновку, що на цьому етапі він не мав права встановлювати такі строки; Комітет міністрів мав більше можливостей для цього. Однак Суд встановив шестимісячний термін для Уряду-відповідача, щоб у співпраці з Комітетом міністрів надати точний графік виконання відповідних заходів загального характеру («*Резмівеш та інші проти Румунії*» (*Rezmiveş and Others v. Romania*), 2017, § 126).

27. Якщо Держава-відповідач не вживає таких заходів після винесення пілотного рішення і продовжує порушувати Конвенцію, Суд може не мати іншого вибору, окрім як відновити розгляд усіх аналогічних заяв, розгляд яких раніше було відкладено (пункт 27 вище), та ухвалити рішення з метою забезпечення ефективного дотримання Конвенції (*«Rezmiveş and Others v. Romania»*), 2017, § 105).

28. Якщо Суд поновив розгляд аналогічних заяв у контексті пілотного рішення, і в процесі виконання цього рішення не була усунута першопричина системної проблеми, Суд встановив, що такий повторний розгляд усіх аналогічних заяв, що перебувають на розгляді, може не досягти своєї мети. У справі *«Бурмич та інші проти України» (Burmych and Others v. Ukraine)*, 2017 (§§ 176-199) Суд встановив, що поточні та майбутні справи є невід'ємною частиною процесу виконання пілотного рішення. Нагадавши, що правові питання за Конвенцією вже були вирішені в пілотному рішенні, Суд вилучив зі свого реєстру аналогічні справи, що перебували на його розгляді. Суд зазначив, що вирішення цих справ, у тому числі стосовно заходів індивідуального характеру щодо відшкодування, мають охоплюватись виконанням заходів загального характеру, які повинні бути запроваджені Державою-відповідачем під наглядом Комітету міністрів. З точки зору цілей Конвенції, продовження розгляду Судом цих справ не принесло б жодної користі. Однак Суд нагадав, що він зберігає повноваження щодо поновлення заяв у реєстрі справ (пункт 2 статті 37), і вказав, що він може провести повторну оцінку ситуації впродовж двох років, щоб з'ясувати, чи виникли за цей час обставини, здатні виправдати здійснення Судом цих повноважень (*«Бурмич та інші проти України» (Burmych and Others v. Ukraine)*, 2017, § 223).

III. Юрисдикція

A. Нагляд за виконанням рішень

29. Питання виконання Договірними Державами рішень Суду виходить за межі юрисдикції Суду, якщо воно не порушується в контексті «провадження щодо додержання зобов'язань за пунктом 1 статті 46 Конвенції», передбаченої пунктами 4 і 5 статті 46 Конвенції (*«Морейра Феррейра проти Португалії (№ 2)» (Moreira Ferreira v. Portugal (no. 2))*) [ВП], 2017, § 102). Натомість, відповідно до другого пункту статті 46, функція нагляду за виконанням судових рішень покладена на Комітет міністрів.

30. Враховуючи різноманітність засобів, доступних для досягнення *restitutio in integrum*, а також характер пов'язаних питань, Комітет міністрів, здійснюючи свою компетенцію відповідно до пункту 2 статті 46 Конвенції, вважається більш компетентним, ніж Суд, для оцінки конкретних заходів, які мають бути вжиті. Отже, Комітет міністрів повинен здійснювати нагляд на основі інформації, наданої Державою-відповідачем, і з урахуванням розвитку ситуації заявника, за вжиттям заходів, які є здійсненими, своєчасними, належними і достатніми для забезпечення максимально можливого відшкодування за порушення, встановлені Судом (*«Ільгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan)*) [ВП], 2019, § 155).³

31. Комітет є виконавчим органом Ради Європи, і тому його робота має політичний характер. При цьому, здійснюючи нагляд за виконанням судових рішень, він виконує певне завдання, яке полягає у застосуванні відповідних правових норм. Процес виконання рішень стосується дотримання Договірною Стороною своїх зобов'язань за міжнародним правом відповідно до пункту 1 статті 46 Конвенції. Ці зобов'язання ґрунтуються на принципах міжнародного права

³ Щодо компетенції Комітету міністрів брати до уваги, під час нагляду за виконанням судового рішення, події, що відбулися після винесення рішення, навіть якщо вони є підставою для нової заяви до Суду, див. [CM/Notes/1383/H46-17](#).

щодо припинення, неповторення та відшкодування, як це відображено в ARSIWA. Протягом багатьох років вони застосовувалися Комітетом міністрів і наразі виражені в Правилі 6.2 Регламенту Комітету міністрів (*«Ільгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan)* [ВП], 2019, §§ 161-162).

32. Відповідно, механізм нагляду, передбачений статтею 46 Конвенції, забезпечує всебічну основу для виконання рішень Суду, підкріплену практикою Комітету міністрів. У цьому контексті постійна наглядова робота Комітету призвела до створення низки публічних документів, що містять інформацію, надану Державами-відповідачами та іншими сторонами, залученими до процесу виконання, і фіксують рішення, прийняті Комітетом у справах, що знаходяться на його розгляді. Ця практика також вплинула на встановлення загальних стандартів у рекомендаціях Комітету міністрів Державам-членам щодо питань, пов'язаних з виконанням рішень (наприклад, Рекомендація R(2000)2 «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини»⁴, або Рекомендація CM/Rec(2010)3 «Щодо ефективних засобів правового захисту в разі надмірної тривалості судових проваджень»⁵). У результаті Комітет міністрів розробив широку нормативно-правову базу (*«Ільгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan)* [ВП], 2019, §§ 161-163).

33. Лише під час провадження щодо додержання зобов'язань за пунктом 1 статті 46 Суд зобов'язаний дати остаточну правову оцінку питанню виконання рішення. При цьому Суд бере до уваги всі аспекти процедури розгляду справи в Комітеті міністрів, включаючи заходи, зазначені Комітетом. Суд проводить свою оцінку з урахуванням висновків Комітету в процесі нагляду, позиції Держави-відповідача та доводів потерпілої від порушення особи. У контексті провадження щодо додержання зобов'язань за пунктом 1 статті 46 Суд визначає правові зобов'язання, що випливають з остаточного рішення, а також висновки та суть цього рішення з метою визначення того, чи виконала Держава-відповідач свої зобов'язання згідно з пунктом 1 статті 46 (*«Ільгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan)* [ВП], 2019, § 168). Провадження щодо додержання зобов'язань за пунктом 1 статті 46 не має на меті поновити питання про порушення, вже вирішене в першому рішенні Суду, або передбачити виплату фінансового покарання: воно спрямоване на посилення політичного тиску задля забезпечення виконання первинного рішення Суду, і було запроваджене для підвищення ефективності наглядових проваджень, а саме для їх вдосконалення та прискорення (*там само*, §§ 159-160). У випадку, коли за результатами провадження щодо додержання зобов'язань за пунктом 1 статті 46 Суд встановлює порушення цього положення, Комітет міністрів залишається компетентним відповідно до пункту 5 статті 46 вживати заходів, які він вважає необхідними для забезпечення дотримання зобов'язань, що випливають із висновку Суду про таке порушення (*«Кавала проти Туреччини» (Kavala v. Türkiye)* [ВП], 2022, § 176). Насправді встановлення порушення пункту 1 статті 46 означає, що зберігається основне зобов'язання, яке виникає з первинного рішення Суду, а саме *restitutio in integrum* з усіма наслідками, що випливають з нього (*там само*, § 175).

34. Відповідно до Протоколу № 16, Суд має юрисдикцію надавати консультативні висновки на запит визначених національних судів Держав, які ратифікували цей документ. Загальна мета полягає в посиленні субсидіарності в конвенційній системі шляхом надання національним судам можливості отримувати вказівки від Європейського суду з принципових питань щодо судової практики Конвенції, які виникають під час розгляду справ в таких судах. Касаційний суд Вірменії звернувся до Суду за консультацією щодо застосовності строків давності у справах, пов'язаних з катуваннями. Національне провадження, про яке йде мова, є безпосереднім продовженням

⁴ Рекомендація № R (2000) 2 «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини».

⁵ Рекомендація CM/Rec(2010)3 «Щодо ефективних засобів правового захисту в разі надмірної тривалості судових проваджень».

попереднього рішення Суду у справі *«Вірабян проти Вірменії» (Virabyan v. Armenia)*, 2012, в якій Суд встановив як матеріальне, так і процесуальне порушення статті 3. Згодом, на виконання цього рішення, проти двох поліцейських, причетних до жорстокого поводження із заявником, було висунуто нові обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення. У судах першої та другої інстанції було постановлено, що відповідний строк давності минув, тому обвинувачений не міг бути притягнутий до кримінальної відповідальності. Прокурор оскаржив, стверджуючи, що з огляду на абсолютну заборону катувань у міжнародному праві, це має переважну силу над будь-якими строками давності щодо таких діянь у національному законодавстві. Касаційний суд звернувся до Європейського суду з проханням вказати, чи відповідатиме незастосування строку давності у справі, пов'язаній з порушенням статті 3 Конвенції, статті 7 Конвенції. Це дало Суду можливість прокоментувати як труднощі, з якими можуть зіткнутися Держави при виконанні судових рішень, що встановлюють порушення статті 3, через їхні правила про строки давності, так і способи вирішення цих труднощів деякими Державами. Так, за допомогою Протоколу № 16 Суд надав вказівки національному суду в контексті участі останнього у виконанні судового рішення, в той час як нагляд за процесом продовжував здійснюватися Комітетом міністрів.

В. Питання щодо прийнятності

1. Підпункт «b» пункту 2 статті 35

35. Роль Комітету міністрів у сфері виконання рішень Суду не перешкоджає останньому розглядати нову заяву щодо вжитих Державою-відповідачем заходів з виконання рішення у тому разі, якщо ця заява містить відповідну нову інформацію з питань, не вирішених первинним рішенням. Заходи, вжиті Державою-відповідачем для виправлення встановленого Судом порушення, які піднімають нове питання, не вирішене в початковому рішенні, підпадають під юрисдикцію Суду і, як такі, можуть бути предметом нової заяви, яка може розглядатися Судом (*«Гуджа проти Республіки Молдова (№ 2)» (Guja v. the Republic of Moldova (no. 2))*, 2018, § 35). Той факт, що процедура нагляду за виконанням рішення все ще перебуває на розгляді Комітету міністрів, не перешкоджає Суду розглядати нову заяву, оскільки вона містить нові аспекти, які не були визначені в первинному рішенні (*«Морейра Феррейра проти Португалії (№ 2)» (Moreira Ferreira v. Portugal (no. 2))* [ВП], 2017, § 57).

36. У цьому контексті слід звернути увагу на критерії, встановлені судовою практикою щодо підпункту «b» пункту 2 статті 35, згідно з яким заява має бути визнана непринятною, якщо вона «за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом ... і не містить нових фактів у справі». Отже, Суд повинен з'ясувати, чи обидві заяви, подані до нього асоціацією-заявником, стосуються по суті тієї самої особи, тих самих фактів і тих самих скарг (*«Ферайн ґеген Тірфабрікен Швайц (ФГТ) проти Швейцарії (№ 2)» (Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2))* [ВП], 2009, § 63).

37. Визначення наявності «нового питання» великою мірою залежить від конкретних обставин певної справи, і різниця між справами не завжди є чіткою. Так, наприклад, у справі *«Ферайн ґеген Тірфабрікен Швайц (ФГТ) проти Швейцарії (№ 2)» (Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2))* [ВП], 2009, Суд встановив, що він має право розглядати скаргу на відмову відповідного національного суду відновити провадження після ухвалення рішення Суду. Суд здебільшого посилався на той факт, що підстави для відмови у задоволенні заяви були новими, а отже становили відповідну нову інформацію, здатну призвести до нового порушення Конвенції (§ 65). Суд також взяв до уваги і той факт, що Комітет міністрів завершив здійснення нагляду за виконанням рішення Суду, не врахувавши відмову у відновленні провадження, оскільки його не повідомили про це рішення. Суд вважав, що також і з цієї точки зору зазначена відмова становила новий факт (§ 67). Аналогічно, у справі *«Емре проти Швейцарії (№ 2)» (Emre*

v. Switzerland (no. 2)), 2011, Суд встановив, що нове рішення, постановлене національним судом після відновлення провадження, у якому національний суд провів нове збалансування інтересів, становило новий факт. У зв'язку з цим Суд також зауважив, що у Комітеті міністрів процедура виконання ще не розпочалася (цит. у справі *«Егмез проти Кіпру» (Egmez v. Cyprus)* (ухв.), 2012, §§ 54-56). В іншій справі (*«Мехмет Зекі Доган проти Туреччини (№ 2)» (Mehmet Zeki Doğan v. Türkiye (No. 2))*), 2024), Суд встановив, що процес визначення кримінального обвинувачення проти заявника в рамках відновленого провадження був відновлений у зв'язку з новою оцінкою, проведеною судом першої інстанції. Це обов'язково призвело до «нового питання», яке не було вирішене попереднім рішенням Суду щодо заявника. Відповідно, Суд визнав себе компетентним розглядати нову скаргу заявника щодо стверджуваної несправедливості відновленого кримінального провадження (§ 57).

38. Однак аналогічні скарги були відхилені у справах *«Шеллінг проти Австрії (№ 2)» (Schelling v. Austria (no. 2))* (ухв.), 2010, і *«Штек-Ріш та інші проти Ліхтенштейну» (Steck-Risch and Others v. Liechtenstein)* (ухв.), 2010, оскільки Суд вважав, що згідно з фактами рішення національних судів про відмову у задоволенні заяв про відновлення провадження не ґрунтувалися на відповідних нових підставах, які могли спричинити виявлення нового порушення положень Конвенції, або не були пов'язані з ними. Також у справі *«Штек-Ріш та інші проти Ліхтенштейну» (Steck-Risch and Others v. Liechtenstein)* (ухв.), 2010, Суд зауважив, що Комітет міністрів завершив нагляд за виконанням попереднього рішення Суду до відмови національним судом у відновленні провадження та не посилаючись на те, що можна було подати клопотання про відновлення провадження. Також не було відповідної нової інформації щодо цього (цит. у справі *«Егмез проти Кіпру» (Egmez v. Cyprus)* (ухв.), 2012, §§ 54-56).

39. Не можна сказати, що повноваження, закріплені за Комітетом міністрів статтею 46, порушуються, якщо Суд має розглядати відповідну нову інформацію у контексті нової заяви. З цієї точки зору, якщо Суд не зможе розглянути новий факт, він уникне будь-якого контролю відповідно до Конвенції (*«Ферайн ґеген Тірфабрікен Швайц (ФГТ) проти Швейцарії (№ 2)» (Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2))* [ВП], 2009, § 67), а заявник буде позбавлений справедливої сатисфакції, яка може бути присуджена у разі встановлення порушення (*«Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia)*, 2011, § 95). Отже, Суд і Комітет міністрів, в контексті їхніх різних обов'язків, можуть бути зобов'язані розглядати, навіть одночасно, одне і те ж національне провадження, не порушуючи фундаментального інституційного балансу між ними (*«Кавала проти Туреччини» (Kavala v. Türkiye)* [ВП], 2022, § 155).

40. Що стосується конкретного контексту триваючого порушення конвенційного права після ухвалення рішення, в якому Суд встановив порушення цього права, яке тривало впродовж певного періоду часу, розгляд другої заяви щодо порушення цього права у подальшому не є чимось незвичайним для Суду (*«Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia)*, 2011, § 87). У таких справах «нове питання» впливає з продовження порушення, яке було підставою для первинного рішення Суду. Проте розгляд Суду обмежується відповідними новими періодами та усіма новими поданими у зв'язку з цим скаргами (*«Юришич проти Хорватії (№ 2)» (Jurišić v. Croatia (No. 2))*), 2022, § 30). Наприклад, у справі *«Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia)*, 2011, Суд дійшов висновку, що питання продовження свавільного тримання заявників під вартою з 08 липня 2004 року [дата винесення Судом первинного рішення, яким було встановлено, *inter alia*, порушення статті 5], та з 02 по 04 червня 2007 року відповідно підпадає під його юрисдикцію (§ 93-96). У справі *«Вассерман проти Росії (№ 2)» (Wasserman v. Russia (no. 2))*, 2008, Суд визнав юрисдикцію щодо розгляду нової скарги, яка стосувалася подальшого періоду, що тривав майже два роки після його первинного рішення про невиконання рішення національного суду на користь заявника (§ 36-37). Аналогічно, у справі *«Юришич проти Хорватії (№ 2)» (Jurišić v. Croatia (No. 2))*, 2022, Суд визнав себе компетентним розглядати нові рішення про дозвіл на

контакт заявника з його неповнолітньою дитиною, прийняті національними органами влади після винесення Судом первинного рішення (§ 32-33). У справі *«Штефан-Габріель Мокану та інші проти Румунії» (Ștefan-Gabriel Mocanu and Others v. Romania)*, 2023, Суд спочатку зазначив, що Комітет міністрів припинив нагляд за виконанням його попереднього рішення щодо неефективного розслідування тверджень, зроблених (спадкоємцями) жертв придушення антиурядових протестів у Бухаресті в червні 1990 року. Далі він зазначив, що висновки Високого Суду щодо незаконності обвинувального висновку, закриття провадження у справі, вилучення всіх досліджених доказів і повернення справи до органів прокуратури, що відбулося після закриття процесу нагляду Комітетом міністрів, становили «нові елементи» по відношенню до його попереднього рішення: отже, Суд визнав себе компетентним розглядати нові скарги, пов'язані з продовженням розслідування подій, про які йдеться. Суд дійшов висновку про наявність нового порушення у зв'язку з новими обставинами, що виникли в ході розслідування після винесення першого рішення (§§ 37-38, 42-43, 57).

2. Підпункт «а» пункту 3 статті 35

41. Суд визнав скаргу за статтею 46 у поєднанні з процесуальним аспектом статті 3 неприйнятною відповідно до підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції, коли заявник скаржився на те, що органи влади неправильно представили обсяг попереднього рішення Суду про припинення провадження, прийнятого після одностороннього рішення Уряду, в якому останній визнав, що під час арешту заявника мало місце поводження, що принижує гідність (*«Бутаффала проти Бельгії» (Boutaffala v. Belgium)*, 2022, §§ 48-54). За згодою заявника Суд взяв до уваги імпліцитне дружнє врегулювання між сторонами і вилучив заяву з реєстру. У другій справі, що розглядалася Судом, останній повторив, що дуже сумнівно, що пункт 1 статті 46 може розглядатися як такий, що надає заявнику право, яке можна відстоювати в провадженні, що починається з індивідуальної заяви до Суду. Хоча Суд раніше розглядав кілька заяв щодо заходів, вжитих Державою-відповідачем на виконання рішення Суду — коли ці заяви порушували нові питання, які не були визначені в початковому рішенні, — Суд не мав, поза межами провадження, розпочатого відповідно до «процедури розгляду порушення» згідно з пунктами 4 і 5 статті 46, юрисдикції перевіряти, чи виконала Держава-учасниця зобов'язання, викладені в одному з його рішень. Навіть якщо припустити, що заявник може посилатися на порушення статті 46 в поєднанні зі статтею 3, достатньо зазначити, що рішення про припинення провадження не було рішенням, яке встановлює порушення. Суд лише взяв до уваги односторонню заяву Уряду та згоду заявника з її умовами, не розглянувши її прийнятність, не кажучи вже про її суть. Отже, рішення про припинення провадження не підпадало під дію статті 46, яка стосується лише остаточних судових рішень. Крім того, якщо сторони досягли дружнього врегулювання, завдання нагляду за виконанням умов дружнього врегулювання покладається не на Суд, а на Комітет міністрів відповідно до пункту 4 статті 39 Конвенції.

3. Стаття 37

422. При оцінці того, чи слід вилучати справу з реєстру на підставі односторонньої заяви відповідно до підпункту «с» пункту 1 статті 37 з посиланням на практику Комітету міністрів, Суд посилався на принципи статті 46 (*«Ташдемір проти Туреччини» (Taşdemir v. Turkey)* (ухв.), 2019, § 20). Суд переконався, що повага до прав людини, визначених у Конвенції та Протоколах до неї, не вимагала від нього продовження розгляду заяви, зокрема, з огляду на чітку та значну судову практику з цього питання. Зокрема, Суд зазначив, що в ряді його рішень вже було визначено характер і обсяг зобов'язань для Держави-відповідача, що впливають з Конвенції. Крім того, домінуючі питання також були достатньо мірою доведені до відома Комітету міністрів і розглядалися відповідно до положень пункту 2 статті 46 Конвенції (*там само*, § 22).

43. Суд знову вніс справу до свого реєстру, незважаючи на те, що попереднім рішенням прийняв односторонню заяву Уряду. У справі *«Віллемс і Горжон проти Бельгії» (Willems and Gorjon*

v. Belgium), 2021, заявники спочатку скаржилися на обмеження їхнього права на доступ до суду. Справу було вилучено з реєстру (підпункт «с» пункту 1 статті 37 Конвенції) на підставі односторонньої заяви Уряду, який визнав, що відхилення заяви заявників Касаційним Судом через недотримання формальностей суперечило статті 6. Потім заявники намагалися відновити національне провадження, але Касаційний Суд відмовив їм у цьому, вважаючи, що позиція Уряду не може бути обов'язковою для судів з огляду на принцип поділу влади. Крім того, Суд зазначив, що початкова відмова не суперечила Конвенції. З огляду на це, Європейський суд знову вніс справу до свого реєстру і прийняв рішення за скаргою. Суд зазначив, що, хоча перший розгляд справи не призвів до винесення рішення, а отже, не було нічого, що підлягало б виконанню відповідно до статті 46, заявники мали право очікувати, що органи державної влади, включно з судами, добросовісно виконують зобов'язання з боку Уряду під час розгляду справи в Суді. Суд відзначив паралелі між ухвалою, прийнятою на підставі односторонньої заяви про визнання порушення прав особи, та рішенням про встановлення порушення Конвенції. У рамках своєї спільної відповідальності за забезпечення захисту прав людини, Касаційний Суд повинен був визначити наслідки заяви Уряду та її прийняття Судом у рамках національної правової системи (*«Віллемс і Горжон проти Бельгії» (Willems and Gorjon v. Belgium)*, 2021, §§ 54-66).

IV. Додаток

А. Відповідні вказівки за статтею 46 постатейно

1. Вступ

44. У цьому Додатку до Посібника із судової практики за статтею 46 описуються основні вказівки Суду відповідно до статті 46 для багатьох основних статей.

а. Стаття 2

i. Матеріальний аспект

45. У справах, коли існував ризик порушення права заявників на життя через фактичне вислання або загрозу вислання до країни, де їм загрожувала смертна кара, або інші обставини, які б порушували статтю 2, Суд вказав, що Держава-відповідач повинна вжити всіх можливих заходів для отримання від відповідних органів державної влади гарантій незастосування смертної кари (*«Аль-Саадун та Муфді проти Сполученого Королівства» (Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom)*, 2010, § 171; у контексті надзвичайної передачі див. *«Аль Навірі проти Румунії» (Al Nashiri v. Poland)*, 2014, § 589; *«Аль Навірі проти Румунії» (Al Nashiri v. Romania)*, 2018, § 739; *«Аль-Госаві проти Литви» (Al-Hawsawi v. Lithuania)*, 2024, § 276)⁶.

ii. Процесуальний аспект (ефективне розслідування)

46. У деяких випадках Суд прямо відмовлявся давати вказівку Урядові провести, у відповідь на виявлене порушення статті 2, нове розслідування обставин відповідної смерті (*«Улькю Екінчі проти Туреччини» (Ülkü Ekinci v. Turkey)*, 2002, § 179). Відмова ґрунтувалася на тій підставі, що в таких випадках не можна припустити, що майбутнє розслідування може бути корисним або забезпечити відшкодування як родині жертви, так і широкій громадськості шляхом забезпечення прозорості та підзвітності. Сплив часу та його вплив на докази і наявність свідків неминуче робить таке розслідування незадовільним або безрезультатним, оскільки не вдається встановити важливі факти або розвіяти сумніви та підозри. Навіть у справах про зникнення, де можна стверджувати, що на карту поставлено більше, оскільки родичі страждають від постійної невизначеності щодо точної долі жертви або місцезнаходження тіла, Суд утримується від будь-яких заяв про необхідність початку нового розслідування. Суд зазначив, що Комітету міністрів, який діє відповідно до статті 46 Конвенції, належить вирішити питання щодо того, які практичні заходи можуть вимагатися для виконання рішення у кожній справі (*«Фінукейн проти Сполученого Королівства» (Finucane v. the United Kingdom)*, 2003, § 89).

47. Однак, за певних обставин Суд також вказав, що вважає неминучим проведення нового, незалежного розслідування відповідно до статті 46. Таке розслідування має проводитися у світлі положень рішення Суду та з урахуванням його висновків щодо недоліків розслідування на сьогоднішній день (*«Абуєва та інші проти Росії» (Abuyeva and Others v. Russia)*, 2010, § 240; *«Навальний проти Росії (№ 3)» (Navalnyy v. Russia (no. 3))*, 2023, § 167)⁷. Якщо внутрішнє

⁶ Прикладом такої практики у сфері виконання законодавства є Резолюція Комітету міністрів *DH (90) 8* від 12 березня 1990 року у справі *«Сорінг проти Сполученого Королівства» (Soering v. the United Kingdom)*, 1989, в якій Держава-відповідач отримала дипломатичні запевнення, що заявника не буде видано для притягнення до відповідальності за правопорушення, які караються смертною карою.

⁷ Комітет вважає, що Держави-відповідачі мають постійне зобов'язання проводити ефективні розслідування: «коли мова йде про нові розслідування після рішення Європейського суду, який виявив недоліки в первинних розслідуваннях важливо, щоб органи влади оцінили та детально поінформували Комітет про те, які слідчі дії ще можуть бути здійснені, які слідчі дії більше не можуть бути здійснені з

розслідування все ще триває, Суд може вважати за доцільне вказати на певні суттєві кроки, які слід зробити зараз, наприклад, оцінити у світлі всіх відомих фактів дії державних агентів, які застосували летальну зброю, та надати найближчим родичам доступ до ключових документів (*«Гасангусенов проти Росії» (Gasangusenov v. Russia)*, 2021, § 102).

48. Якщо існував ризик спливу строку давності для незавершених розслідувань, Суд зазначив, що Держава-відповідач повинна усунути виявлену ситуацію, щоб розслідування не було припинене через застосування встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Суд надав такі вказівки, беручи до уваги серйозність злочинів, велику кількість потерпілих осіб, відповідні правові стандарти, що застосовуються до таких ситуацій у сучасних демократіях, важливість для суспільства знати правду про відповідні події, а також той факт, що громадський інтерес у притягненні до відповідальності та засудженні винних осіб є загально визнаним, особливо в контексті воєнних злочинів та злочинів проти людяності (*«Асоціація “21 грудня 1989 року” та інші проти Румунії» (Association “21 December 1989” and Others v. Romania)*, 2011, §§ 189-195; *«Аслаханова та інші проти Росії» (Aslakhanova and Others v. Russia)*, 2012, § 237). У наступному рішенні, в якому розглядався подальший розвиток розслідування, визнаного раніше неефективним, Суд закликав Державу-відповідача вжити всіх необхідних заходів, включаючи виділення необхідних людських ресурсів для належного проведення кримінального провадження, задля забезпечення розслідування тверджень (спадкоємців) жертв відповідно до Конвенції (*«Штефан-Габріель Мокану та інші проти Румунії» (Ştefan-Gabriel Mocanu and Others v. Romania)*, 2023, §§ 82-83).

49. В інших контекстах і з посиланням на практику Комітету міністрів Суд визнав, що можуть виникнути ситуації, коли *де-юре* чи *де-факто* буде неможливо відновити кримінальне розслідування інцидентів, які стали підставою для подачі заяв до Суду. Такі ситуації можуть виникати, наприклад, у випадках, коли підозрюваних злочинців було виправдано і не можна було притягнути до суду за той самий злочин, або у випадках, коли кримінальне провадження закінчилося через застосування строку давності, встановленого національним законодавством. Дійсно, відновлення кримінального провадження, яке було припинено через сплив строку давності, може викликати питання юридичної визначеності й, отже, може мати вплив на права обвинуваченого відповідно до статті 7 Конвенції. Аналогічним чином, притягнення одного й того ж обвинуваченого до відповідальності за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено, може порушити питання щодо права цього обвинуваченого не бути притягненим до суду або покараним двічі у розумінні статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції (*«Ташдемір проти Туреччини» (Taşdemir v. Turkey)* (ухв.), 2019, § 14).

50. Аналогічно, Суд не може ігнорувати можливість того, що якщо з моменту інциденту пройшло багато часу, докази могли зникнути, були знищені або стали недоступними для відстеження, а отже, на практиці може виявитися неможливим відновити розслідування і провести його в ефективний спосіб. Отже, питання про те, чи зобов'язана Держава-член відновити кримінальне провадження, і, відповідно, чи повинна одностороння заява містити таке зобов'язання, залежатиме від конкретних обставин справи, у тому числі характеру і серйозності стверджуваного порушення, особи стверджуваного правопорушника, чи могли бути причетні інші особи, не залучені до провадження, причина, через яку кримінальне провадження було припинено, будь-які недоліки та помилки у провадженні до прийняття рішення про його закриття, а також те, чи сприяв стверджуваний правопорушник недолікам та помилкам, які призвели до закриття кримінального провадження (*«Ташдемір проти Туреччини» (Taşdemir v. Turkey)* (ухв.), 2019, §§ 15-16).

практичних або юридичних міркувань, які засоби використовуються для подолання існуючих перешкод, а також про те, яких конкретних результатів очікується досягти та протягом якого терміну.» (Див. *«Корсаків проти Молдови» (Corsacov v. Moldova)*, 2006, презентація на 1208-му (DH) засіданні Комітету міністрів (23-25 вересня 2014 року; див. також *«Гарібашвілі проти Грузії» (Gharibashvili v. Georgia)*, презентація на 1222-му (DH) засіданні Комітету міністрів (березень 2015 року).

49. Суд зазначив, що той факт, що відновлення провадження у справах за скаргами відповідно до статей 2 і 3 Конвенції може бути неможливим, в принципі, не є перешкодою для закриття Комітетом міністрів розгляду справи за статтею 46 Конвенції. Наприклад, після того, як Велика Палата встановила порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції у згаданій вище справі *Ероновича (Jeronovičs)*, заявник звернувся до національного прокурора з клопотанням поновити розслідування його тверджень. Його клопотання було відхилено у зв'язку зі спливом строків давності. Комітет міністрів зазначив, що були вжиті всі заходи, передбачені пунктом 1 статті 46 Конвенції, і вирішив припинити розгляд справи (див. [Резолюцію CM/ResDH\(2017\)312](#)) (*«Ташдемір проти Туреччини» (Taşdemir v. Turkey)* (ухв.), 2019, § 19).

iii. Окреме питання: планування і керування операціями

50. Суд надає вказівки щодо порушень у плануванні та керуванні операціями Держави із застосуванням летальної зброї. Суд встановив, що для боротьби з порушеннями слід розглядати як низку заходів індивідуального, так і загального характеру, що складаються з відповідних заходів реагування з боку державних установ, спрямованих на винесення уроків з минулого, підвищення обізнаності щодо застосовних правових та операційних стандартів і запобігання новим порушенням подібного характеру. Такі заходи можуть включати подальше використання позасудових засобів збору інформації та встановлення істини, публічне визнання та засудження порушень права на життя під час проведення операцій із забезпечення безпеки, а також більш широке поширення інформації та кращу підготовку поліції, військових та співробітників служб безпеки з метою забезпечення суворого дотримання відповідних міжнародних правових стандартів. Запобігання аналогічним порушенням у майбутньому також має розглядатися у відповідній правовій системі, зокрема, забезпечивши належні національні правові інструменти, що стосуються широкомасштабних операцій із забезпечення безпеки, та механізми, що регулюють співпрацю між військовими, силовими та цивільними органами влади в таких ситуаціях, а також чітко сформулювавши норми, що регулюють принципи та обмеження застосування летальної зброї під час операцій із забезпечення безпеки, з урахуванням застосовних міжнародних стандартів (*«Тагаєва та інші проти Росії» (Tagayeva and Others v. Russia)*, 2017, § 640).

51. Що стосується недоліків розслідування за таких обставин, коли відповідне розслідування ще тривало на національному рівні і було зроблено низку важливих фактичних висновків, Суд зазначив, що конкретні заходи, які вимагалися від Російської Федерації для виконання її зобов'язань за статтею 46 Конвенції, мають бути визначені у світлі положень рішення Суду та з урахуванням висновків щодо недоліків розслідування, яке було проведене до цього часу. Зокрема, це розслідування має з'ясувати основні обставини застосування невибіркової зброї представниками Держави та оцінити їхні дії з урахуванням усіх відомих фактів. Розслідування також має забезпечити належний громадський контроль шляхом забезпечення доступу жертв до ключових документів, включаючи експертні висновки, які мали вирішальне значення для висновків слідства щодо причин смерті та відповідальності посадових осіб (*«Тагаєва та інші проти Росії» (Tagayeva and Others v. Russia)*, 2017, § 641).

b. Стаття 3

i. Матеріальний аспект: вислання

α. Вислання

52. Що стосується статті 3, Суд вказав, що від країни призначення слід отримати дипломатичні запевнення того, що після повернення заявник не буде підданий поведженню, що суперечить статті 3 (*«М.А. проти Франції» (M.A. v. France)*, 2018, § 91; *«Хірсі Джамаа та інші проти Італії» (Hirsi Jamaa and Others v. Italy)*, 2012, § 211).

53. Загалом, за відсутності гарантій в заявників проти вислання із країни і того, що вони зіткнуться з обставинами, які порушують статтю 3 (або 2), Суд дав вказівки щодо заходів загального характеру, спрямованих на внесення змін до законодавства та забезпечення зміни адміністративної та судової практики, щоб гарантувати, що: (a) існує механізм, що вимагає від компетентних органів ретельного розгляду, за наявності обґрунтованої заяви з цього приводу, ризиків, з якими може зіткнутися іноземець в результаті його вислання з міркувань національної безпеки, з огляду на загальну ситуацію в країні призначення і його чи її конкретні обставини; (b) країна призначення завжди повинна бути зазначена в юридично обов'язковому акті, а зміна місця призначення повинна мати можливість оскарження в суді; (c) вищезгаданий механізм повинен передбачати розгляд питання про те, чи може відповідна особа, у разі її відправлення до третьої країни, зіткнутися з ризиком бути відправленою з цієї країни до країни походження без належного врахування ризику жорстокого поводження; (d) якщо аргументована заява про значний ризик смерті або жорстокого поводження в країні призначення подається в рамках судового оскарження вислання, таке оскарження має автоматично зупинити виконання судового рішення до завершення розгляду заяви; (e) заяви про серйозний ризик смерті або жорстокого поводження в країні призначення повинні ретельно розглядатися судами (*«Ауад проти Болгарії» (Auad v. Bulgaria)*, 2011, § 139).

β. Надзвичайна передача

54. У контексті справи про надзвичайну передачу Суд встановив, що, дозволяючи передачу заявника до іншого місця тримання під вартою ЦРУ, Держава-відповідач піддала його передбачуваному ризику продовженого таємного, без зв'язку з зовнішнім світом, та іншого свавільного тримання під вартою (з порушенням статті 5), а також подальшого жорстокого поводження та умов тримання під вартою, що є порушенням статті 3 Конвенції. Хоча Суд взяв до уваги той факт, що Держава-відповідач вже зверталася за допомогою та судовим співробітництвом до влади США, він зазначив, що Держава-відповідач була зобов'язана вжити необхідних індивідуальних заходів для виправлення, наскільки це можливо, виявлених порушень, тобто Держава-відповідач повинна була робити подальші звернення до влади США з метою усунення або принаймні обмеження, наскільки це можливо, наслідків цих порушень (*«Аль-Госаві проти Литви» (Al-Hawsawi v. Lithuania)*, 2024, § 277).

χ. Запобігання катуванням, нелюдському і такому, що принижує гідність, поводженню

55. У справі *«Честаро проти Італії» (Cestaro v. Italy)*, 2015, Суд встановив, що італійське кримінальне законодавство виявилось як невідповідним з точки зору вимоги покарання за катування, так і позбавленим будь-якого стримувального ефекту, здатного запобігти аналогічним порушенням статті 3 у майбутньому. Так, структурний характер проблеми виявився для Суду беззаперечним. Крім того, з огляду на принципи, викладені в практиці Суду, і причини його висновку, Суд зазначив, що така ж проблема виникла щодо криміналізації не тільки катувань, а й інших видів жорстокого поводження, заборонених статтею 3: за відсутності в італійському кримінальному законодавстві відповідного положення щодо всіх видів жорстокого поводження, заборонених статтею 3, строки давності та пом'якшення покарання можуть фактично перешкоджати покаранню не тільки осіб, відповідальних за «катування», але й осіб, винних у «нелюдському» та «такому, що принижує гідність» поводженні відповідно до тієї ж статті, незважаючи на всі зусилля органів прокуратури та судів першої інстанції.

56. Що стосується заходів, необхідних для усунення цієї проблеми, Суд повторив, насамперед, що позитивні зобов'язання Держави за статтею 3 можуть включати вимогу щодо встановлення відповідної правової бази, зокрема, шляхом запровадження ефективних положень кримінального права. Ця вимога також впливає з інших міжнародних інструментів, таких як *inter alia*, стаття 4 Конвенції проти катування та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Про це також згадується у висновках та

рекомендаціях Комітету ООН з прав людини, Комітету ООН проти катувань та Комітету Ради Європи з питань запобігання катуванням, нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню. У цьому контексті Суд визнав за необхідне, щоб в італійській правовій системі були запроваджені правові механізми, здатні накладати відповідні покарання на осіб, відповідальних за катування та інші види жорстокого поводження у розумінні статті 3, і запобігати застосуванню до них заходів, несумісних з практикою Суду (*«Честаро проти Італії» (Cestaro v. Italy)*, 2015, §§ 242-246).

ii. Процесуальний аспект

59. З практики Суду можна зробити висновок, що зобов'язання Договірної Держави провести ефективне розслідування за статтею 3, як і за статтею 2 Конвенції, зберігається до тих пір, поки таке розслідування залишається можливим, але не було проведено або не відповідає стандартам Конвенції. Тривале непроведення необхідного розслідування буде розглядатися як триваюче порушення цього положення, яке має бути усунено шляхом забезпечення негайного відновлення незавершеного розслідування. Після цього, відповідно до застосовних принципів Конвенції, розслідування повинно бути завершено якомога швидше як тільки, наскільки це можливо, обставини та умови подій, про які йдеться, будуть додатково з'ясовані, щоб уможливити ідентифікацію, притягнення до відповідальності та, у відповідних випадках, покарання винних (*«Абу Зубайда проти Литви» (Abu Zubaydah v. Lithuania)*, 2018, § 682; *«Аль-Госаві проти Литви» (Al-Hawsawi v. Lithuania)*, 2024, § 279).

iii. Окреме питання: зниклі безвісти особи

57. У справі *«Аслаханова та інші проти Росії» (Aslakhanova and Others v. Russia)*, 2012, §§ 222-239, що стосується структурної проблеми зниклих безвісти осіб, Суд надав такі докладні вказівки згідно зі статтею 46 щодо заходів, які поділяються на дві основні групи:

а. Становище сімей жертв

58. Перша і, на думку Суду, найбільш нагальна група заходів, які слід було розглянути, стосувалася страждань родичів жертв зникнень, які продовжували перебувати в муках невизначеності щодо долі та обставин ймовірної смерті членів їхніх сімей. Суд уже встановив, що обов'язок Держави звітувати про обставини смерті та місцезнаходження могил впливає зі статті 3, і з попередніх рішень Суду з цього питання було очевидно, що кримінальні розслідування були особливо неефективними в цьому відношенні, що призводило до відчуття гострої безпорадності та розгубленості з боку жертв. Як правило, розслідування випадків викрадення особи — за обставин, що вказують на проведення таємних спецоперацій, — не давали змоги встановити долю зниклих. Незважаючи на масштаби та серйозність проблеми, відзначені в багатьох національних і міжнародних звітах, реакція на цей аспект людських страждань у рамках кримінальних розслідувань залишається неналежною.

59. Далі Суд звернув увагу на одну повторювану пропозицію: створити єдиний орган досить високого рівня, відповідальний за розкриття зникнень у регіоні, який мав би необмежений доступ до всієї відповідної інформації і працював би на основі довіри і партнерства з родичами зниклих безвісти. Цей орган міг би збирати та вести єдину базу даних про всі зникнення.

60. Ще однією нагальною потребою є виділення конкретних і відповідних ресурсів, необхідних для проведення широкомасштабної судово-медичної та наукової роботи на місцях, включаючи визначення місця розташування та ексгумацію ймовірних місць поховань, збір, зберігання та ідентифікацію останків і, за необхідності, систематичне зіставлення за допомогою сучасних банків генетичних даних. Було б доцільно сконцентрувати відповідні ресурси в рамках спеціалізованої установи, що базується в регіоні, де відбулися зникнення, і, можливо, працює в тісній співпраці або під керівництвом вищезгаданого спеціалізованого органу високого рівня.

61. Інший аспект проблеми стосувався можливості виплати фінансової компенсації сім'ям жертв. Суд зазначив, що за певних обставин виплата суттєвої грошової компенсації у поєднанні з чітким і однозначним визнанням відповідальності Держави за «прикре і болісне становище» родичів може вирішити питання, передбачені статтею 3 Конвенції.

62. Аналогічним чином, Суд не виключав можливості односторонніх пропозицій родичам щодо виправлення ситуації у справах, що стосувалися осіб, які зникли безвісти або були вбиті невідомими злочинцями, якщо існували докази *prima facie*, що підтверджували твердження про те, що національне розслідування не відповідало вимогам, передбаченим Конвенцією. Окрім питання компенсації, така пропозиція повинна принаймні містити визнання цього факту у поєднанні із зобов'язанням Уряду-відповідача провести, під наглядом Комітету міністрів у контексті обов'язків останнього відповідно до пункту 2 статті 46 Конвенції, розслідування у повній відповідності до вимог Конвенції, визначених Судом у попередніх подібних справах.

β. Ефективність розслідування

63. Друга група заходів, які, на думку Суду, повинні бути вжиті без зволікання, пов'язана з неефективністю кримінального розслідування і, як наслідок, безкарністю осіб, винних у найсерйозніших порушеннях прав людини.

64. Суд визнав, що через багато років після подій можуть виникнути значні труднощі зі збором свідчень очевидців або з ідентифікацією та побудовою справи проти ймовірних злочинців. Однак практика Суду щодо обсягу процесуальних зобов'язань була однозначною. Навіть якщо розслідування може виявитися непереконливим або може бути недостатньо доказів, такий результат не є неминучим навіть на пізній стадії, і Уряд-відповідач не може бути звільнений від докладання необхідних зусиль. Тому не можна сказати, що більше нічого не можна зробити.

65. Постійне зобов'язання розслідувати випадки відомої або ймовірної загибелі осіб, коли існували принаймні *prima facie* докази причетності Держави, залишається в силі, навіть якщо гуманітарний аспект справи за статтею 3 може бути вирішений.

69. З практичної точки зору, вкрай важливо, щоб зникнення, які мали місце в регіоні в минулому, стали предметом комплексних і цілеспрямованих зусиль з боку правоохоронних органів. З огляду на чіткі закономірності та схожість у виникненні таких подій, було життєво важливо прийняти загальну стратегію або план дій з чіткими часовими рамками для з'ясування низки питань, які були спільними для всіх випадків, в яких підозрювалося, що викрадення були здійснені державними військовослужбовцями. План також має включати оцінку відповідності існуючих правових визначень злочинних дій, що призводять до специфічного та поширеного явища зникнень.

66. З огляду на широкі масштаби, характер відповідних порушень і нагальну потребу в їх усуненні, Суд визнав за необхідне, щоб Держава без зволікань підготувала комплексну стратегію вирішення цих проблем з чіткими часовими рамками і подала її до Комітету міністрів для нагляду за її виконанням.

iv. Окреме питання: умови тримання під вартою

67. Суд неодноразово надавав вказівки за статтею 46 щодо неналежних умов тримання під вартою. У своїх тематичних дебатах щодо умов тримання під вартою Комітет міністрів згрупував елементи, які повинні бути вирішені Державами-відповідачами згідно зі статтею 46, в рамках структурних заходів, спрямованих на поліпшення умов і часто зменшення переповненості, а також запровадження засобів правового захисту на національному рівні як для запобігання жорсткому поводженню, так і для компенсації за жорстоке поводження (див. [CM/Inf\(2018\)4](#)). Рекомендації та інші джерела, згадані в цьому документі, також згадуються у вказівках, наданих Судом з цього питання (*«Ананьев та інші проти Росії» (Ananyev and Others v. Russia)*, 2012,

§§ 197-240; *«Торреджані та інші проти Італії» (Torreggiani and Others v. Italy)*, 2013, §§ 91-99; *«Резмівеш та інші проти Румунії» (Rezmiveş and Others v. Romania)*, 2017, §§ 115-126; *«Сукачов проти України» (Sukachov v. Ukraine)*, 2020, §§ 126-161), з яких випливають зазначені нижче аспекти.

α. Заходи щодо зменшення переповненості та покращення побутових умов тримання під вартою

68. Якщо Держава не в змозі гарантувати, що кожен ув'язнений утримується в умовах, сумісних зі статтею 3 Конвенції, Суд закликає її вжити заходів з метою зменшення кількості ув'язнених, наприклад, шляхом більш широкого застосування заходів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, мінімізації застосування досудового тримання під вартою та запобігання надмірній тривалості такого тримання під вартою.

69. Суд не має вказувати Державам, як вони повинні організувати свої кримінально-правові та пенітенціарні системи, оскільки ці процеси піднімають складні правові та практичні питання, що виходять за межі судової функції Суду. Суд посилається на рекомендації КЗК, оцінки Комітету міністрів та рекомендації, викладені в *Білій книзі про переповненість в'язниць*⁸, які визначають низку можливих рішень для вирішення проблеми переповненості та неналежних побутових умов тримання під вартою.

70. Стосовно досудового тримання під вартою Суд зазначив, що камери в поліцейських дільницях були визнані КЗК та Комітетом Міністрів «структурно непридатними» для тримання під вартою понад кілька днів, і що ці приміщення призначені для розміщення затриманих лише на дуже короткий термін.

71. Стосовно тримання під вартою після винесення вироку Суд відзначив реформи, спрямовані на скорочення максимальних термінів покарання за певні правопорушення, накладення штрафів як альтернативи ув'язненню, звільнення від відбування покарання та відстрочку виконання вироку. Такі заходи, також у поєднанні з більш різноманітними альтернативами ув'язненню, могли б позитивно вплинути на зменшення кількості ув'язнених. Серед інших можливих варіантів — пом'якшення умов звільнення від відбування покарання, відстрочка виконання вироку, і насамперед розширення можливостей скористатись умовно-достроковим звільненням та забезпечення ефективної роботи служби пробації.

72. Що стосується інвестицій для створення додаткових місць для тримання під вартою, Суд звернув увагу на *Рекомендацію Rec(99)22 Комітету Міністрів*, згідно з якою такий захід, як правило, навряд чи може запропонувати довгострокове вирішення цієї проблеми. Крім того, беручи до уваги незадовільні фізичні умови та поганий стан гігієни в деяких в'язницях, слід також продовжувати виділяти кошти на ремонтні роботи в існуючих пенітенціарних установах (*«Резмівеш та інші проти Румунії» (Rezmiveş and Others v. Romania)*, 2017, § 119).

β. Засоби правового захисту

73. Що стосується національного засобу правового захисту або засобів правового захисту, які необхідно застосувати для вирішення системної проблеми, виявленої у справах такого роду, Суд часто зазначав, що коли йдеться про умови тримання під вартою, «превентивні» та «компенсаційні» засоби правового захисту повинні доповнювати один одного. Так, якщо заявник утримується в умовах, що порушують статтю 3 Конвенції, найкраща можлива форма відшкодування — негайне припинення порушення права не бути підданим нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню. Крім того, кожен, хто утримувався під вартою в умовах, що принижують гідність, повинен мати можливість отримати відшкодування, тому має бути запроваджений спеціальний компенсаційний засіб правового захисту, який дозволить

⁸ Європейський комітет з проблем злочинності (ЕКПЗ) Ради Європи, червень 2016 року

присудити відповідну компенсацію (*«Дж.М.Б. та інші проти Франції» (J.M.B. and Others v. France)*, 2020, § 316).

74. У цьому контексті Суд з інтересом відзначив законодавчі ініціативи щодо пом'якшення покарання, які можуть забезпечити належне відшкодування у зв'язку з поганими умовами тримання під вартою, за умови, що, по-перше, таке пом'якшення прямо надається для виправлення порушення статті 3 Конвенції і, по-друге, воно має вимірний вплив на покарання, яке відбуває відповідна особа (*«Резмівеш та інші проти Румунії» (Rezmişes and Others v. Romania)*, 2017, § 125). Повертаючись до цього питання через чотири роки, Суд зазначив, що позитивні зміни у національній судовій практиці щодо можливості відшкодування шкоди особам, які зазнали нелюдських та таких, що принижують гідність, умов тримання під вартою, дозволили йому встановити, що в Румунії існував належний компенсаційний засіб правового захисту (*«Полгар проти Румунії» (Polgar v. Romania)*, 2021, §§ 77-97 і § 108). Однак Суд зазначив, що переповненість в'язниць знову зростає настільки, що не дозволяла вважати цей превентивний засіб ефективним; Суд закликав національні органи влади працювати над тим, щоб зменшити кількість осіб у в'язницях до прийнятного рівня (*там само.*, § 107).

χ. Неформальна ієрархія серед ув'язнених

79. У справі щодо неформальної ієрархії серед ув'язнених (*«Д проти Латвії» (D v. Latvia)*, 2024), Суд встановив порушення через поведінку, що принижує гідність, із заявником у формі фізичної та соціальної сегрегації, у поєднанні з обмеженим доступом до основних ресурсів в'язниці та відмовою у контактах з людьми (хоча він не зазнавав фізичного насильства), ситуацію, яку він терпів роками через своє становище в найнижчій часті ув'язнених у неформальній ієрархії. Суд встановив ще одне порушення через нездатність органів влади захистити заявника, оскільки національні органи влади не створили ефективних механізмів для поліпшення його індивідуального становища чи комплексного вирішення проблеми. Відповідно, Суд постановив, що для запобігання аналогічним порушенням у майбутньому національні органи влади повинні вирішити питання неформальної тюремної ієрархії у спосіб, що виходить за рамки обставин цієї справи. Компетентні органи повинні були зробити необхідні висновки з цього рішення і вжити відповідних заходів загального характеру. Зокрема, національні суди повинні були належним чином враховувати стандарти Конвенції, застосовані в цьому рішенні (§ 62).

δ. Умови тримання під вартою іноземців в імміграційному контексті

75. У конкретному контексті умов тримання під вартою мігрантів Суд встановив порушення статті 3 щодо заявника, який був вразливою особою через його ймовірне неповноліття та стан здоров'я, а також пункту 1 статті 5, *inter alia*, щодо його тривалого тримання під вартою в таких умовах (*«А.Д. проти Мальти» (A.D. v. Malta)*, 2023). З огляду на ці висновки, Суд рекомендував Державі-відповідачу передбачити вжиття необхідних заходів загального характеру для забезпечення: (i) ефективного застосування відповідного закону на практиці; (ii) недопущення тримання під вартою вразливих осіб; (iii) обмеження необхідних строків тримання під вартою таким чином, щоб вони залишалися пов'язаними з підставою для тримання під вартою, застосовною в імміграційному контексті; (iv) застосування цих заходів у належних місцях та умовах, беручи до уваги, що цей захід застосовується не до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а до іноземців в імміграційному контексті (§ 211 — див. також нижче заходи загального характеру, зазначені в цій самій справі відповідно до статті 5).

ε. Умови тримання під вартою психічнохворих осіб у місцях попереднього ув'язнення

76. У справі *«Міранда Магро проти Португалії» (Miranda Magro v. Portugal)*, 2024, Суд визнав порушення статті 3 (та підпункту «е» пункту 1 статті 5) Конвенції щодо превентивного тримання під вартою психічно хворої особи, звільненої від кримінальної відповідальності, протягом

приблизно шести місяців у психіатричному відділенні тюремної лікарні в неналежних умовах і без належної допомоги та догляду до направлення її у відповідний психіатричний заклад. Суд посилався на доповіді КЗК, Комітету ООН проти катувань (КПК) і Комітету ООН з прав людини, а також національних органів (Омбудсмена як «Національного превентивного механізму», НПМ, і Генерального директорату з питань реінтеграції та пенітенціарних служб), якими визначено проблеми, пов'язані з психічним здоров'ям, як одна з головних проблем, з якими стикається пенітенціарна система Португалії. Незважаючи на позитивні кроки, зроблені в національному законодавстві на користь розміщення осіб з психічними розладами в психіатричних закладах в рамках ширшої системи охорони здоров'я, Суд постановив, що прийняття законодавства саме по собі не вирішить проблеми, виявлені в цій справі, оскільки були необхідні ефективні заходи для впровадження та забезпечення виконання запроваджених таким чином положень. Так, Суд закликав Уряд застосувати до цього питання підхід відповідно до суті системи захисту, встановленої Конвенцією. Суд зазначив, що, з огляду на свої висновки та структурний характер проблем, що виникають у контексті застосування запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою в пенітенціарних установах, слід невідкладно вжити необхідних заходів для забезпечення належних умов проживання та надання відповідних індивідуальних форм терапії психічно хворим особам, які потребували особливого догляду за станом здоров'я, задля підтримки їхнього можливого повернення та інтеграції в суспільство (§§ 106-07).

77. Суд також звернув увагу на системні проблеми в лікуванні дітей з інтелектуальними порушеннями. У справі *«B.I. проти Молдови» (V.I. v. Moldova)*, 2024, він встановив, що лікування заявника, підлітка, батьки якого померли, у психіатричній установі з використанням медикаментів, що призначалися не з терапевтичної необхідності, а з метою контролю за його поведінкою, порушувало статтю 3 Конвенції. Суд також встановив порушення статті 14, визнавши, що поведінка із заявником було дискримінаційним на підставі його психічного розладу. Також було встановлено відсутність національних засобів правового захисту, що є порушенням статті 13. Ухвалюючи рішення за статтею 46, Суд вказав на системну проблему в Державі-відповідачеві та окреслив заходи загального характеру, які необхідно вжити для її вирішення. Ці заходи включають реформування системи примусового поміщення до психіатричної лікарні та примусового психіатричного лікування осіб з інтелектуальними порушеннями, особливо дітей. Не висловлюючи своєї позиції щодо характеру та обсягу реформи, Суд вказав на необхідність правових гарантій та механізмів, описаних у рішенні, а також на необхідність подолання дискримінації щодо осіб з інтелектуальними порушеннями, зокрема дітей (§§ 196-7).

v. Окреме питання: домашнє насильство

78. Існує суттєва частина практики за статтею 3 щодо домашнього насильства, жорстокого поведіння, яке може набувати різних форм, включаючи як серйозне фізичне насильство над жертвами, так і серйозну емоційну та психологічну шкоду через страх, примус, ізоляцію, контроль тощо. При розгляді таких справ Суд враховує як конкретні факти справи (ефективність реагування відповідних органів влади на скрутне становище жертви), так і відповідність національної бази (законодавчої, інституційної, процесуальної, політичної) для запобігання домашньому насильству, покарання винних осіб та захисту жертв. У справі *«Тунікова та інші проти Росії» (Tunikova and Others v. Russia)*, 2021, Суд детально проаналізував прогалини та недоліки національної системи. Далі Суд закликав Державу-відповідача відповідно до статті 46 негайно вжити законодавчих та інших заходів, надавши детальні вказівки щодо необхідної комплексної та цілеспрямованої реакції у всіх сферах діяльності Держави. Наведені вказівки відображають стандарти, які впливають з практики Суду, а також стандарти, розроблені іншими міжнародними суб'єктами, зокрема Радою Європи (Стамбульська конвенція) та ООН (Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW)). Вони включають зміни до кримінального права, готовність до застосування захисних заходів, швидке та активне реагування на скарги або інші ознаки домашнього насильства, зміну суспільного сприйняття

гендерно зумовленого насильства, надання інформації про захист та допомогу жертвам, забезпечення міжвідомчої співпраці, а також навчання різних фахівців, які можуть зіткнутися з випадками домашнього насильства (див. §§ 145-158 рішення).

c. Стаття 5

79. У деяких справах за статтею 5 Суд зазначив, що характер виявленого порушення був таким, що не залишав реального вибору щодо заходів, необхідних для його виправлення, і далі вказував на ці заходи (див. нижче статтю 9 щодо позбавлення волі та кримінального переслідування Свідків Єгови в Росії в порушення кількох статей Конвенції).

80. Наприклад, у справі *«Шахін Алпай проти Туреччини» (Şahin Alpay v. Turkey)*, 2018, §§ 194-195, Суд зазначив, що будь-яке продовження досудового тримання заявника під вартою призведе до продовження порушення пункту 1 статті 5 та порушення обов'язку Держави-відповідача виконувати рішення Суду. Відповідно, беручи до уваги конкретні обставини справи, підстави для встановлення порушення та нагальну необхідність його припинення Суд зазначив, що Держава-відповідач повинна забезпечити припинення досудового тримання заявника під вартою у найкоротший строк.

81. У справі *«С.К. проти Росії» (S.K. v. Russia)*, 2017, §§ 134-135, заявник утримувався під вартою імміграційними органами. Суд вказав як заходи індивідуального, так і загального характеру. Суд дійшов висновку, що видворення заявника порушувало б статті 2 і 3 Конвенції, а його тривале тримання під вартою порушувало б пункт 1 статті 5. Суд вважав за доцільне, щоб заявник був звільнений негайно і не пізніше наступного дня після повідомлення про набуття рішенням статусу остаточного.

82. В іншій справі, яка стосувалася імміграційного тримання під вартою (*«А.Д. проти Мальти» (A.D. v. Malta)*, 2023), Суд зазначив, що виявлені проблеми можуть згодом призвести до численних інших обґрунтованих заяв, які становлять загрозу для майбутньої ефективності конвенційної системи. Відповідно, Суд постановив, що на виконання цього рішення, безсумнівно, необхідно вжити загальних заходів на національному рівні. Щодо порушення пункту 1 статті 5, *inter alia*, через відсутність правової основи для тримання під вартою за станом здоров'я, Суд зазначив, що занепокоєння з цього приводу вже висловлювали КЗК та Комісар. Отже, Суд закликав Уряд забезпечити правову основу в національному законодавстві для будь-якого такого тримання під вартою відповідно до загального принципу правової визначеності (§§ 209-210 — див. також вище щодо заходів загального характеру, зазначених відповідно до статті 3 у цій же справі).

d. Стаття 6

83. Справи про надмірну тривалість провадження є частим явищем у практиці Суду і часто пов'язані зі структурними проблемами. Практика Комітету міністрів на етапі виконання відображена в Рекомендації [CM/Rec\(2010\)3](#) щодо ефективних засобів правового захисту від надмірної тривалості проваджень. Цей документ рекомендує Державам вжити низку заходів для вирішення структурних проблем надмірної тривалості і, бажано, запровадити засоби правового захисту, які можуть як прискорити провадження, так і компенсувати минулі затримки. Суд також посилається на цю рекомендацію у своїх вказівках з цього питання.

84. Суд вказав, що у випадках, коли судова система не відповідає вимогам пункту 1 статті 6 щодо розумного строку, найефективніше рішення — засіб правового захисту, призначений для прискорення провадження, щоб запобігти його надмірній тривалості. Такий засіб правового захисту пропонує незаперечну перевагу перед засобом правового захисту, який забезпечує лише компенсацію, оскільки він також запобігає встановленню послідовних порушень щодо тієї самої серії проваджень і не просто усуває порушення *a posteriori*, як це робить компенсаційний засіб правового захисту. Суд встановив, що деякі Держави чудово зрозуміли ситуацію, вирішивши поєднати два типи

засобів правового захисту, один призначений для прискорення провадження, а інший — для забезпечення компенсації («Газсо проти Угорщини» (*Gazsó v. Hungary*), 2015, § 39).

85. Відновлення кримінального провадження за статтю 46 також є усталеною частиною напрацювань (acquis) Комітету міністрів щодо статті 6. Лише в одній Державі-члені, Ліхтенштейні, немає можливості повторного розгляду або відновлення кримінальної справи на підставі рішення, винесеного Європейським судом з прав людини («Морейра Феррейра проти Португалії (№ 2)» (*Moreira Ferreira v. Portugal (no. 2)*), 2017, § 39).

86. Отже, відновлення кримінального провадження доступне майже всім заявникам, які постраждали від порушення статті 6 в її кримінальному аспекті. Суд іноді посилається на наявність такої можливості у своїх вказівках, зазначаючи, що найбільш прийнятною формою відшкодування, в принципі, був би судовий розгляд *de novo* або відновлення провадження, якщо цього вимагає заявник («Оджалан проти Туреччини» (*Öcalan v. Turkey*) [ВП], 2005, § 210, «Сахновський проти Росії» (*Sakhnovskiy v. Russia*) [ВП], 2010, § 112).

87. Однак Суд також вказав, що відновлення національного провадження не буде доречним заходом з огляду на конкретні обставини справи. У справі «Генрик Урбан і Рyszard Урбан проти Польщі» (*Henryk Urban and Ryszard Urban v. Poland*), 2010, (§§ 64-67) Суд надав таку вказівку, коли порушення було пов'язане з використанням «засідателів» (тип суддів-стажерів, які можуть бути звільнені виконавчою владою) в судах першої інстанції. Суд зазначив, що структурна проблема вже була вирішена на національному рівні, де Конституційний суд визнав роль «засідателів» неконституційною. Цей суд постановив, що він не допустить повторного розгляду справ, вирішених у минулому засідателями, на тій підставі, що це порушить принцип правової визначеності, і зауважив, що не існувало автоматичної кореляції між цим недоліком і дійсністю кожного рішення, раніше винесеного засідателями в окремих справах. Суд не вважав таке тлумачення свавільним або явно необґрунтованим, посилаючись на свою судову практику, яка підкреслює важливість принципу правової визначеності в контексті остаточних судових рішень. Один із заявників навів у Суді протилежний аргумент, тобто він стверджував, що оскільки його первісне обвинувачення було політично мотивованим, то після того, як Суд встановив порушення статті 6, повторний розгляд справи не повинен проводитися, оскільки звинувачення все одно будуть необґрунтованими, а національні суди не будуть незалежними або неупередженими. При розгляді цього питання Суд просто нагадав, що національне законодавство передбачає відновлення провадження у справах, де було встановлено порушення Конвенції, і не визнав за потрібне говорити що-небудь ще про необхідність вжиття заходів індивідуального характеру до заявника («Невзлін проти Росії» (*Nevzlin v. Russia*), 2022, §§ 195-199).

88. Суд дав вказівки щодо інших видів порушення статті 6. Наприклад, Суд виявив структурний недолік російського законодавства, пов'язаний з практикою контрольних закупівель нелегальних наркотиків, яка не має ефективних правових гарантій проти зловживань (провокація). Суд вказав на необхідність внесення змін до національного законодавства, щоб забезпечити чітку і передбачувану процедуру надання дозволу на проведення таких таємних операцій судовим органом, що забезпечує ефективні гарантії проти зловживань. Це, в свою чергу, дозволить національним судам здійснювати належний розгляд скарг на провокацію відповідно до стандартів Конвенції («Кузьміна та інші проти Росії» (*Kuzmina and Others v. Russia*), 2021, §§ 108-120).

89. Було винесено низку рішень, у яких Суд встановив, що справа заявника не була вирішена на національному рівні «судом, встановленим законом», як того вимагає стаття 6, і відповідно до статті 46 він розглянув, які наслідки повинні випливати з такого висновку. У справі «Гудмундур Андрі Астрадссон проти Ісландії» (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland*) [ВП], 2020, порушення статті 6 сталося через втручання міністра юстиції в процедуру призначення суддів новоствореного апеляційного суду, який не дотримався встановленої законом процедури. Відповідно до статті 46 та щодо самого заявника, Суд відзначив його позицію під час слухання, що він не бажав, щоб початкове кримінальне провадження проти нього було відновлено. Потім Суд роз'яснив, що встановлення

порушення саме по собі не накладає на національні органи влади зобов'язання відновити всі аналогічні справи, в яких рішення на той час набуло остаточної сили (*res judicata*). В іншій справі, пов'язаній із незабезпеченням на національному рівні права заявника на «суд, встановлений законом», Суд взяв до уваги твердження Уряду про те, що можливість відновлення провадження (яке передбачало перевірку та звільнення прокурора) не було цілком зрозумілим відповідно до національного законодавства. Проте, оскільки може існувати законний шлях домогтися відновлення провадження, Суд зазначив, що зробити це і повторно розглянути справу заявника відповідно до вимог статті 6 було б найбільш прийнятною формою поновлення права заявника, якби він клопотав про це («*Беснік Кані проти Албанії*» (*Besnik Cani v. Albania*), 2022, §§ 144-149)⁹.

90. Ширша проблема системного характеру була виявлена у справі «*Долінська-Фічек та Озімек проти Польщі*» (*Dolińska-Ficek and Ozimek v. Poland*), 2021. Заявники скаржилися на те, що новостворена Палата з питань надзвичайного перегляду та зв'язків з громадськістю Верховного Суду не відповідала вимогам статті 6 у світлі обставин, за яких були призначені її члени. Суд постановив, що порушення національного законодавства, які він встановив у своєму рішенні і які виникли внаслідок недотримання принципу верховенства права, принципу поділу влади й незалежності судової влади, за своєю суттю кидало тінь на процедуру призначення суддів. Ця помилка була посилена діями Глави Держави, який явно діяв всупереч принципу верховенства права, продовжуючи призначення, незважаючи на розпорядження суду про призупинення цієї процедури на підставі судового оскарження. Суд зазначив, що процедура призначення суддів, яка демонструвала неналежний вплив законодавчої та виконавчої влади на призначення суддів, була *per se* несумісна з пунктом 1 статті 6 Конвенції, а отже, становила фундаментальне порушення, яке негативно впливало на весь процес і ставило під загрозу легітимність суду, який складався з призначених у такий спосіб суддів. Відповідно до статті 46, Суд вирішив не давати жодних конкретних вказівок, але в якості загальних рекомендацій органам влади Держави-відповідача вказав, що його висновок може систематично впливати на майбутнє призначення суддів до всіх судів. Нагадавши, що законодавчі поправки 2017 року стали причиною виникнення проблеми, Суд заявив, що національні органи влади повинні вжити швидких заходів для виправлення ситуації.

91. Невдовзі після цього Суд повернувся до цього питання у справі «*Адванс Фарма сп. з о.о.*» проти Польщі» (*Advance Pharma sp. z o.o v. Poland*), 2022. Суд зазначив, що продовження роботи органу з призначення суддів у його нинішньому вигляді закріплювало системне порушення у національній судовій системі, що призводить до подальшого поглиблення кризи верховенства права в цій країні. Щодо наслідків для остаточної рішень, винесених суддівськими колегіями, до складу яких входять судді, призначені за правилами 2017 року, Суд зазначив, що одним із варіантів може бути вжиття Державою-відповідачем заходів загального характеру на основі позиції, прийнятої Верховним Судом, коли він ухвалив важливу постанову з цього питання на початку 2020 року (цитуються в п. 127 рішення). Проте, зрештою, саме національні органи влади повинні зробити необхідні висновки з аргументації Європейського суду і вжити заходів для вирішення проблем, що лежать в основі встановлених порушень, і для запобігання подібним порушенням у майбутньому (див. §§ 364-366). Враховуючи відсутність реакції Держави-відповідача на ці справи та її поведінку при виконанні рішень щодо незалежності судової влади, Суд вважав себе змушеним застосувати процедуру пілотного рішення у наступній справі та надати більш детальні вказівки щодо заходів загального характеру, яких слід вжити для вирішення системної проблеми, виявленої у цих справах («*Валенса проти Польщі*» (*Wałęsa v. Poland*), 2023, §§ 326-32 і пункти 6-7 резолютивної частини).

92. Ще одна дуже широка та системна проблема, яка потенційно стосується тисяч людей, була виявлена у справі «*Юксель Ялчинкая проти Туреччини*» (*Yüksel Yalçinkaya v. Türkiye*) ([ВП], 2023), в якій Суд зазначив, що порушення у цій справі за статтями 6 та 7 Конвенції є наслідком, зокрема,

⁹ Аналогічний підхід був застосований в іншій справі, що стосувалася перевірки та звільнення прокурора, в якій Суд визнав непропорційним втручанням у право заявника на повагу до приватного життя («*Севдарі проти Албанії*» (*Sevdari v. Albania*), 2022).

кваліфікації національними судами використання застосунку для обміну зашифрованими повідомленнями під назвою *ByLock*. Згідно з таким підходом, будь-яка особа, факт використання застосунку якою було встановлено національними судами може бути, в принципі, засуджена лише на підставі членства в озброєній терористичній організації (яку турецька влада називає «Фетхуллахістською терористичною організацією/паралельною державною структурою» (FETÖ/PDY) і яка, на думку влади, причетна до спроби державного перевороту, що відбулася в Туреччині 15 липня 2016 року) згідно з пунктом 2 статті 314 Кримінального кодексу. Тому ця ситуація була спричинена не окремим інцидентом, а системною проблемою, яка вплинула на велику кількість осіб, про що свідчить той факт, що на розгляді Суду перебувало понад 8000 подібних заяв, які стосувалися засуджень, заснованих на використанні *ByLock* (і приблизно ста тисяч користувачів *ByLock*, ідентифікованих органами влади). Отже, недоліки, виявлені в цій справі, необхідно було розглядати в більш широкому масштабі — тобто, за рамками конкретної справи цього заявника. Зокрема, національні суди повинні були належним чином враховувати відповідні стандарти Конвенції, які тлумачилися та застосовувалися в цій справі (див. §§ 413-18).

е. Стаття 7

93. У разі порушення статті 7 Суд іноді вказував заходи індивідуального характеру: відновлення національного провадження за клопотанням заявника («*Драготоніу і Мілітару-Підхорні проти Румунії*» (*Dragotoniu and Militaru-Pidhorni v. Romania*), 2007, § 55, застосовуючи той самий принцип, що й у випадку засудження особи в порушення статті 6 Конвенції; а також «*Юксель Ялчинкая проти Туреччини*» (*Yüksel Yalçinkaya v. Türkiye*) [ВП], 2023, §§ 409-12); звільнення заявника у найкоротші терміни («*Дель Ріо Прада проти Іспанії*» (*Del Río Prada v. Spain*) [ВП], 2013, § 139, встановивши порушення статті 7, а також пункту 1 статті 5 Конвенції); або вимога до Держави-відповідача забезпечити заміну призначеного заявнику покарання у вигляді довічного позбавлення волі на покарання, що не перевищує тридцяти років позбавлення волі, відповідно до принципу зворотної дії в часі більш м'якого покарання («*Скоппола проти Італії (№ 2)*» (*Scoppola v. Italy (no. 2)*) [ВП], 2009, § 154 та підпункт (а) пункту 6 резолютивної частини).

ф. Стаття 9

94. У контексті статті 9 Суд зазначив, що відновлення національного провадження може надати можливість виправити виявлене порушення («*Біблійний центр Чуваської Республіки проти Росії*» (*Biblical Centre of the Chuvash Republic v. Russia*), 2014, § 66).

95. У справі «*МРО міста Таганрог та інші проти Росії*» (*Taganrog LRO and Others v. Russia*), 2022, Суд встановив кілька порушень, зокрема, статей 9, 10 та 11, взятих окремо та у поєднанні з/або у світлі одна одної, а також статті 5. Справа стосувалася, *inter alia*, примусового розпуску Адміністративного центру Свідків Єгови в Росії та їхніх місцевих релігійних організацій; визнання «екстремістськими» публікацій Свідків Єгови та їхнього міжнародного вебсайту; ненадання національними судами відповідних і достатніх підстав та недотримання змагального характеру різних проваджень при визнанні цих публікацій «екстремістськими» та при переслідуванні окремих членів Свідків Єгови; свавільне кримінальне переслідування кількох заявників за продовження сповідувати свою релігію; незаконне досудове тримання під вартою одного із заявників. Суд зазначив, що продовження переслідування та ув'язнення Свідків Єгови призведе до продовження порушення їхніх прав і порушення зобов'язання Росії виконувати рішення Суду відповідно до пункту 1 статті 46. Суд також зазначив, що ця точка зору узгоджується з вимогою щодо звільнення всіх ув'язнених Свідків Єгови, адресованою до Росії Робочою групою ООН з питань свавільних затримань. Отже, Суд постановив, що Росія повинна вжити всіх необхідних заходів для забезпечення припинення всіх кримінальних проваджень проти Свідків Єгови і звільнення всіх Свідків Єгови, які були позбавлені волі (§ 290). Суд також включив цю вказівку до резолютивної частини свого рішення.

g. Стаття 10

96. У справі *«ТОВ "Інформаційне агентство "Тамбов-Інформ" проти Росії"» (ООО Informationsnoye Agentstvo Tambov-Inform v. Russia)*, 2021, Суд встановив порушення свободи вираження поглядів онлайн-медіа через правила, що накладають певні обмеження на ЗМІ напередодні парламентських виборів. Суд вважав, що ці обмеження ґрунтуються на нечіткому критерії, який надає відповідним органам влади дуже широкі повноваження, і вказав на відсутність конкретного регулювання онлайн-публікацій медіакомпаній щодо майбутніх виборів. Суд також відзначив широку сферу застосування відповідних норм, їхню недостатню чіткість у певних аспектах і загальну невизначеність правової бази для ЗМІ. Суд закликав Державу-відповідача вжити необхідних заходів для захисту свободи вираження поглядів у засобах масової інформації (друкованих та онлайн) та захисту редакційної незалежності під час виборчих кампаній, а також пом'якшити негативний вплив на ЗМІ правил, що регулюють «передвиборчу агітацію» (§§ 126-128).

h. Стаття 14

97. У справі *«Стоянова проти Болгарії» (Stoyanova v. Bulgaria)*, 2022, Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 2 у зв'язку з реакцією Держави на напад на сина заявниці, що призвів до його смерті, і постановив, що Болгарія не виконала достатньою мірою свій обов'язок забезпечити, щоб смертельні напади, мотивовані ворожістю до фактичної або ймовірної сексуальної орієнтації жертв, не залишалися без належної реакції. Відповідно до статті 46, Суд зазначив, що порушення мало системний характер, оскільки воно впливало зі змісту відповідного національного кримінального законодавства, як його тлумачили і застосовували національні суди. Залежно від того, як розглядалося питання, порушення було спричинене або прогалиною в Кримінальному кодексі, або тим, як національні суди тлумачили та застосовували його відповідні положення. Суд не мав стверджувати, що саме має змінитися, щоб уникнути подібних порушень у майбутньому. Суд виснував, що Болгарія повинна забезпечити, щоб насильницькі напади (зокрема ті, що призвели до смерті жертви), мотивовані ворожістю до фактичної або ймовірної сексуальної орієнтації жертви, певним чином розглядалися як обтяжуючі обставини з точки зору кримінального права, без тлумачення кримінального законодавства значною мірою на шкоду обвинуваченому (§§ 78-79).

98. Стосовно, наприклад, сегрегації в школах, то у низці справ за участю різних Держав Суд встановив, що ромські діти піддавалися такій практиці чи то систематично, чи то в результаті неспроможності вирішити проблему надмірного представництва членів цієї групи у школах, про які йде мова. У двох рішеннях, зокрема, щодо статті 46 Суд зазначив, що «співіснування членів суспільства, вільних від расової сегрегації, є основоположною цінністю демократичних суспільств і що інклюзивна освіта є найбільш прийнятним засобом гарантування основоположних принципів універсальності та недопущення дискримінації при здійсненні права на освіту». Суд надалі зазначав, що відповідні Держави-відповідачі повинні забезпечити припинення сегрегації у відповідних школах (*«Елмазова та інші проти Північної Македонії» (Elmazova and Others v. North Macedonia)*, 2022, § 89), і в більш загальному плані розробити політику проти сегрегації в школах і вжити заходів для усунення цієї проблеми (*«Шольчан проти Угорщини» (Szolcsán v. Hungary)*, 2023, § 69).

i. Стаття 18 у поєднанні зі статтями 5 і 8

99. Суд розглянув зобов'язання Держави-відповідача за статтею 46 після порушення статті 18 у поєднанні зі статтею 5 у справі *«Ілгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan)* (пункт 4 статті 46) з посиланням на своє первинне рішення у цій справі, в якому не було надано жодних вказівок щодо його виконання. Коли Велика Палата розглядала заходи виконання рішення за пунктом 4 статті 46, вона встановила, що у світлі її висновку щодо

характеру порушення статті 18 у поєднанні зі статтею 5 у першому рішенні у справі *Маммадова*, Азербайджан був зобов'язаний усунути негативні наслідки висунутих звинувачень, які Суд визнав неправомірними. У світлі цього висновку перше рішення у справі *Маммадова* і відповідне зобов'язання *restitutio in integrum* спочатку зобов'язувало Державу зняти або скасувати звинувачення, які Суд розкритикував як неправомірні, і припинити досудове тримання пана *Маммадова* під вартою. Фактично, його досудове тримання під вартою закінчилося тоді, коли він був засуджений судом першої інстанції в березні 2014 року. Однак звинувачення так і не були скасовані. Навпаки, його подальше засудження повністю ґрунтувалося на них. Відповідно, той факт, що пізніше він був затриманий на підставі цього обвинувального вироку (а не перебував під вартою до суду), не повернув його у становище, в якому він міг би опинитися, якби вимоги Конвенції не були проігноровані. Отже, первинне зобов'язання щодо *restitutio in integrum* все ще вимагало усунення негативних наслідків пред'явлення оскаржуваних обвинувачень у вчиненні кримінального правопорушення, у тому числі шляхом звільнення заявника з-під варті. Далі Суд розглянув питання про те, чи можна досягти *restitutio in integrum* у формі усунення негативних наслідків пред'явлення обвинувачень у вчиненні кримінального правопорушення, які Суд розкритикував як неправомірні, чи це буде «матеріально неможливо» або «тягтиме за собою тягар, абсолютно не пропорційний вигоді від отримання реституції замість компенсації». Що стосується цих елементів, Суд встановив, що немає жодних перешкод для досягнення *restitutio in integrum*. Так, Суд визначив відповідне зобов'язання щодо *restitutio in integrum*, що покладається на Азербайджан відповідно до пункту 1 статті 46, як таке, що вимагає від Азербайджану усунути негативні наслідки висунення обвинувачень у вчиненні кримінального правопорушення, які Суд розкритикував як зловживання, і звільнити пана *Маммадова* з-під варті.

100. З того часу Суд вирішив у низці справ, у яких він встановив порушення статті 18 у поєднанні зі статтею 5, включити вказівку за статтею 46 про те, що заявник має бути негайно звільнений, а також відповідну резолютивну частину (див. *«Кавала проти Туреччини» (Kavala v. Turkey)*, 2019, §§ 235-240). У справі *«Селахаттин Демірташ проти Туреччини (№ 2)» (Selahattin Demirtaş v. Turkey (no. 2))* [ВП], 2020, на момент винесення рішення Суду заявник перебував під вартою до суду за іншими обвинуваченнями у вчиненні кримінального правопорушення, ніж ті, що оскаржувалися в його заяві. Однак, оскільки нові обвинувачення стосувалися тих самих фактів, які Суд визнав недостатніми для виправдання позбавлення заявника свободи, він все одно вказав, що заявника слід звільнити. В іншому випадку влада могла б обійти право на свободу (див. §§ 440-442).

101. Згодом, у рамках другого провадження у справі про порушення, ініційованого Комітетом міністрів відповідно до пункту 4 статті 46, Суд повинен був розглянути заходи, вжиті Туреччиною у відповідь на рішення у справі *«Кавала проти Туреччини» (Kavala v. Turkey)*, 2019, в якому встановлено порушення пункту 1 статті 5, що розглядається окремо та у поєднанні зі статтею 18. Суд підкреслив, що, на відміну від рішення у справі *«Ілгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan)*, 2014, рішення у справі *«Кавала проти Туреччини» (Kavala v. Turkey)*, 2019, містило у своїй мотивувальній та резолютивній частинах чітку вказівку на те, як воно має бути виконано. Нагальна потреба покласти край порушенню пункту 1 статті 5 була ще більш обґрунтованою, оскільки порушення виникло внаслідок тримання під вартою, яке також було визнано таким, що суперечить статті 18 у поєднанні з пунктом 1 статті 5. Суд зазначив, що за відсутності інших відповідних і достатніх обставин проста перекваліфікація тих самих фактів у принципі не може змінити підставу для цих висновків, оскільки така перекваліфікація буде лише іншою оцінкою фактів, які вже були розглянуті Судом. В іншому випадку органи судової влади могли б продовжувати позбавляти осіб свободи, просто відкриваючи нові кримінальні розслідування за тими самими фактами. Така ситуація була б рівнозначна дозволу на обхід закону і могла б призвести до результатів, несумісних з об'єктом і метою Конвенції (*«Кавала проти Туреччини» (Kavala v. Türkiye)* [ВП], 2022, §§ 143-148). Суд також підкреслив, що у своєму аналізі він повинен дивитися глибше й досліджувати реальність ситуації, на яку подається скарга.

Інакше зобов'язання виконувати рішення, винесене Судом, на практиці було б позбавлене свого змісту (*там само*, § 162). Суд дійшов висновку, що заходи, зазначені Туреччиною, не дозволяли встановити, що Туреччина діяла «добросовісно» у спосіб, сумісний з «висновками та духом» рішення у справі *«Кавала проти Туреччини» (Kavala v. Turkey)*, 2019, або у спосіб, який зробить практичним та ефективним захист конвенційних прав, які Суд визнав порушеними у цьому рішенні (*там само*, § 173).

102. В інших справах, пов'язаних зі статтею 18, Суд вказав, що заходи загального характеру, яких має вжити Держава-відповідач, повинні бути спрямовані в пріоритетному порядку на захист критиків уряду, активістів громадянського суспільства та правозахисників від безпідставного арешту і затримання. Заходи, яких необхідно вжити, повинні забезпечити викорінення переслідувань і зловживань кримінальним правом проти цієї групи осіб і недопущення подібної практики в майбутньому (*«Алієв проти Азербайджану» (Aliyev v. Azerbaijan)*, 2018, §§ 223-228).

У справі *«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (Re Crimea))* [ВП], 2024, серед численних висновків про порушення Конвенції Державою-відповідачем Суд встановив, що переведення ув'язнених з Криму до пенітенціарних установ, розташованих на території Росії, є адміністративною практикою, що порушує право на повагу до сімейного життя. За статтею 18 Суд встановив, що стосовно українських «політичних в'язнів» їхні права, передбачені статтею 8 (та іншими положеннями), були обмежені, переважно, з прихованою метою покарати і змусити мовчати тих, хто виступав проти російської окупації України. Цей висновок призвів до того, що відповідні в'язні мають бути якнайшвидше безпечно повернуті з Росії (§§ 1386-7 та підпункт 1 пункту D резолютивної частини рішення).

ж. Стаття 34

103. У випадках, коли мало місце порушення статті 34 і справа стосується вислання, депортації або викрадення, заявник часто перебуває за межами території держави-відповідача до моменту, коли Суд встановить порушення. У таких справах Суд зазначив той факт, що заявник залишається за межами юрисдикції Держави-відповідача, можливо, ускладнює для останньої можливість зв'язатися з ним і вжити заходів на його користь. Однак ці обставини самі по собі не звільняють Державу-відповідача від правового зобов'язання вжити всіх заходів у межах її компетенції, щоб покласти край виявленому порушенню та відшкодувати його наслідки. Хоча конкретні необхідні заходи можуть відрізнятись залежно від специфіки кожної справи, зобов'язання виконувати рішення зобов'язує Державу-відповідача, під наглядом Комітету міністрів, з'ясувати і добросовісно використовувати такі правові, дипломатичні та/або практичні засоби, які можуть бути необхідними для забезпечення в максимально можливому обсязі права заявника, яке Суд визнав порушеним. Крім того, Держава-відповідач *a fortiori* може вжити тих заходів індивідуального характеру, які повністю належать до її власної юрисдикції, наприклад, провести ефективне розслідування інциденту, що розглядається, з метою виправлення процесуальних порушень, встановлених Судом (*«Савриддін Джуряєв проти Росії» (Savriddin Dzhurayev v. Russia)*, 2013, §§ 253-255).

к. Стаття 1 Першого протоколу

104. Суд надав вказівки стосовно виконання рішень у низці справ, пов'язаних зі статтею 1 Першого протоколу, таких як питання, пов'язані з майновими правами, що виникають у контексті структурних проблем (*«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, § 190).

105. У таких справах Суд вказував, що Держава-відповідач повинна насамперед або усунути всі перешкоди для ефективної реалізації відповідного права великою кількістю осіб, які, як і відповідні заявники, постраждали від ситуації, визнаної Судом несумісною з Конвенцією, або, за відсутності такої можливості, забезпечити відповідне відшкодування (*«Марія Атанасіу та інші проти Румунії» (Maria Atanasiu and Others v. Romania)*, 2010, § 231; *«Броньовський проти*

Польщі» (Broniowski v. Poland) [ВП], 2004, § 194). Останній елемент зазвичай передбачає встановлення засобу правового захисту, що дозволяє особам, які втратили своє майно, отримати компенсацію, розумно пов'язану з його ринковою вартістю (*«Крстєва та інші проти Болгарії» (Krasteva and Others v. Bulgaria)*, 2017, § 34).

106. Суд також зазначив, що збалансування прав, про які йдеться, а також вигод і втрат різних осіб, на яких впливає процес трансформації економіки та правової системи Держави, є надзвичайно складним завданням, до якого залучено низку різних національних органів влади. Тому Суд зазначив, що Держава-відповідач повинна мати значну свободу розсуду при виборі заходів для забезпечення поваги до права власності або регулювання відносин власності в країні, а також при їх реалізації (*«Марія Атанасіу та інші проти Румунії» (Maria Atanasiu and Others v. Romania)*, 2010, § 233). Постійні труднощі в Румунії із забезпеченням поваги до права власності на майно, яке було відібране Державою за часів комуністичного режиму, призвели до того, що Суд був змушений переглянути свою початкову позитивну оцінку заходів, вжитих після пілотного рішення у справі *Марії Атанасіу*. Різноманітні недоліки цих заходів, про які свідчить кількарічна практика, були визначені Судом у справі *«Валеану та інші проти Румунії» (Valeanu and Others v. Romania)*, 2022. У контексті статті 46 рішення закликає до більш прямих заходів для спрощення та уточнення процедур і критеріїв, які застосовуються у випадках, коли особа має судове рішення, яке не може бути виконане. Пропозиція «в цілях явно орієнтовної» передбачає, що має бути надано пріоритет компенсаційним засобам правового захисту для цих майнових вимог, виходячи з поточної вартості майна, і з цією метою має бути забезпечено належне фінансування. Суд також підкреслив необхідність на цьому етапі уникати надмірної затримки шляхом встановлення коротких, але реалістичних і обов'язкових строків (§§ 269-73).

107. У випадках, коли втручання полягало в законах про регулювання орендної плати, Суд вказав, що це має бути виправлене в сенсі надання орендодавцям права стягувати орендну плату відповідно до вільної ринкової вартості, і Держава повинна якнайшвидше запровадити конкретний і чітко врегульований компенсаційний засіб правового захисту, щоб забезпечити справжню та ефективну компенсацію за виявлене порушення (*«Бітто та інші проти Словаччини» (Bittó and Others v. Slovakia)*, 2014, §§ 134-135).

108. У справі, в якій порушення було спричинене відсутністю процесуальних гарантій, в результаті чого особи, які постраждали від втручання в їхні права власності (анулювання акцій та облігацій), не могли ефективно оскаржити заходи, вжиті національними органами влади, Суд підкреслив, що важливо надати заявникам можливість ефективного правового захисту. Це має бути зроблено якнайшвидше (після завершення поточних конституційних проваджень). З огляду на те, що з моменту втручання минуло кілька років, Суд також наголосив на важливості уникнення будь-яких подальших невинуватих затримок у розгляді скарг заявників (*«Пінтар та інші проти Словенії» (Pintar and Others v. Slovenia)*, 2021, § 114).

I. Стаття 2 Протоколу № 4

109. У справі щодо свободи пересування за статтею 2 Протоколу № 4 Суд зазначив, що тривале невиконання Державою власного внутрішнього законодавства, яке дозволяє видавати проїзний документ визнаним біженцям та особам, які мають право на додатковий захист, і прийняття підзаконних актів як передумови для цього, становило структурну проблему. Комітет міністрів був зобов'язаний розглянути питання про те, що можна вимагати від Уряду-відповідача для забезпечення дотримання Конвенції як за допомогою заходів індивідуального, так і загального характеру, враховуючи, що рішення повинно мати наслідки, що виходять за рамки цієї конкретної справи. На думку Суду, Держава-відповідач повинна була вжити всіх належних законодавчих та оперативних заходів для завершення відповідної законодавчої бази та підзаконних актів, щоб забезпечити ефективне право залишити територію, а також можливість для будь-якої особи, яка перебуває в ситуації, подібній до тієї, в якій опинився заявник, отримати

доступ до процедури подання заяви та отримання проїзного документа ([«С.Е. проти Сербії» \(S.E. v. Serbia\)](#), 2023, § 98).

Перелік цитованих справ

Цитована в цьому Посібнику судова практика включає постановлені Судом рішення або ухвали, а також рішення або доповіді Європейської комісії з прав людини (надалі — «Комісія»).

Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що були постановлені Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою.

Рішення Палати, які не є остаточними за змістом статті 44 Конвенції, позначені зірочкою у наведеному нижче переліку. У пункті 2 статті 44 Конвенції зазначено: «Рішення Палати стає остаточним: (а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або (б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або (с) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43». У випадках, коли клопотання про передання справи приймається колегією Великої Палати, рішення Палати не стає остаточним і, отже, не має законної сили; остаточним стає подальше рішення Великої Палати.

Гіперпосилання на цитовані справи в електронній версії Посібника ведуть до бази даних HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), яка забезпечує доступ до практики Суду (Великої Палати, рішень та ухвал Палати та Комітету, комунікованих справ, консультативних висновків і правових оглядів з Інформаційного бюлетеня про судову практику) та Комісії (рішення і доповіді), а також резолюцій Комітету міністрів.

Суд постановляє свої рішення та ухвали англійською та/або французькою мовою — двома офіційними мовами Суду. База даних HUDOC також містить переклади багатьох важливих справ на більш ніж тридцять неофіційних мов, а також посилання на близько сотню онлайн-зібрань судової практики, підготовлених третіми сторонами. Усі мовні версії, що доступні для наведених справ, доступні через вкладку «Мовні версії» у базі даних HUDOC, яку можна знайти після натискання на гіперпосилання на справу.

—А—

«*Адванс Фарма сп. з о.о.*» проти Польщі» (*Advance Pharma sp. z o.o v. Poland*), № 1469/20, 03 лютого 2022 року

«*Абу Зубайда проти Литви*» (*Abu Zubaydah v. Lithuania*), № 46454/11, 31 травня 2018 року

«*Абуєва та інші проти Росії*» (*Abuyeva and Others v. Russia*), № 27065/05, 02 грудня 2010 року

«*Алієв проти Азербайджану*» (*Aliyev v. Azerbaijan*), №№ 68762/14 і 71200/14, 20 вересня 2018 року

«*Аль-Саадун та Муфді проти Сполученого Королівства*» (*Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom*), № 61498/08, ЄСПЛ 2010

«*Ананьєв та інші проти Росії*» (*Ananyev and Others v. Russia*), №№ 42525/07 і 60800/08, 10 січня 2012 року

«*Аслаханова та інші проти Росії*» (*Aslakhanova and Others v. Russia*), №№ 2944/06 та 4 інших, 18 грудня 2012 року

«*Асоціація "21 грудня 1989 року" та інші проти Румунії*» (*Association "21 December 1989" and Others v. Romania*), №№ 33810/07 і 18817/08, 24 травня 2011 року

«*Ассанідзе проти Грузії*» (*Assanidze v. Georgia*) [ВП], № 71503/01, ЄСПЛ 2004-II

«*Ауад проти Болгарії*» (*Auad v. Bulgaria*), № 46390/10, 11 жовтня 2011 року

«Аль Нашірі проти Польщі» (*Al Nashiri v. Poland*), № 28761/11, 24 липня 2014 року
«Аль Нашірі проти Румунії» (*Al Nashiri v. Romania*), № 33234/12, 31 травня 2018 року
«Аль-Госаві проти Литви» (*Al-Hawsawi v. Lithuania*), № 6383/17, 16 січня 2024 року
«А.Д. проти Мальти» (*A.D. v. Malta*), № 12427/22, 17 жовтня 2023 року

—Б—

«Байбашин проти Нідерландів» (*Baybaşin v. the Netherlands*), № 13600/02, 06 липня 2006 року
«Беснік Кані проти Албанії» (*Besnik Cani v. Albania*), № 37474/20, 04 жовтня 2022 року
«Біблійний центр Чуваської Республіки проти Росії» (*Biblical Centre of the Chuvash Republic v. Russia*), № 33203/08, 12 червня 2014 року
«Бітто та інші проти Словаччини» (*Bittó and Others v. Slovakia*), № 30255/09, 28 січня 2014 року
«Броньовський проти Польщі» (*Broniowski v. Poland*) [ВП], № 31443/96, ЄСПЛ 2004-V
«Брумареску проти Румунії» (*Brumărescu v. Romania*) (справедлива сатисфакція) [ВП], № 28342/95, ЄСПЛ 2001-I
«Бурмич та інші проти України» (*Burmych and Others v. Ukraine*) (вилучено з реєстру) [ВП], №№ 46852/13 та ін., 12 жовтня 2017 року
«Бутаффала проти Бельгії» (*Boutaffala v. Belgium*), № 20762/19, 28 червня 2022 року

—В—

«Валеану та інші проти Румунії» (*Valeanu and Others v. Romania*), №№ 59012/17 та 27 інших, 08 листопада 2022 року
«Варга та інші проти Угорщини» (*Varga and Others v. Hungary*), №№ 14097/12 та 5 інших, 10 березня 2015 року
«Вассерман проти Росії (№ 2)» (*Wasserman v. Russia (no. 2)*), № 21071/05, 10 квітня 2008 року
«В.І. проти Молдови» (*V.I. v. Moldova*), 26 березня 2024 року
«Віллемс і Горжон проти Бельгії» (*Willems and Gorjon v. Belgium*), №№ 74209/16 та 3 інших, 21 вересня 2021 року
«Вірабян проти Вірменії» (*Virabyan v. Armenia*), № 40094/05, 02 жовтня 2012 року
«Валенса проти Польщі» (*Wałęsa v. Poland*), № 50849/21, 23 листопада 2023 року

—Г—

«Газсо проти Угорщини» (*Gazsó v. Hungary*), № 48322/12, 16 липня 2015 року
«Гарібашвілі проти Грузії» (*Gharibashvili v. Georgia*), № 11830/03, 29 липня 2008 року
«Гасангусенов проти Росії» (*Gasangusenov v. Russia*), № 78019/17, 30 березня 2021 року
«Генрик Урбан і Ришард Урбан проти Польщі» (*Henryk Urban and Ryszard Urban v. Poland*), № 23614/08, 30 листопада 2010 року
«Генчел проти Туреччини» (*Gençel v. Turkey*), № 53431/99, 23 жовтня 2003 року
«Грузія проти Росії (II)» (*Georgia v. Russia (II)*) (справедлива сатисфакція) [ВП], № 38263/08, 28 квітня 2023 року

—Г—

«Грінс і М.Т. проти Сполученого Королівства» (*Greens and M.T. v. the United Kingdom*), №№ 60041/08 і 60054/08, ЄСПЛ 2010

«Гуджа проти Республіки Молдова (№ 2)» (*Guja v. the Republic of Moldova (no. 2)*), № 1085/10, 27 лютого 2018 року

«Гудмундур Андрі Астрадссон проти Ісландії» (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland*) [ВП], № 26374/18, 01 грудня 2020 року

—Д—

«Д проти Латвії» (*D v. Latvia*), № 76680/17, 11 січня 2024 року

«Дель Ріо Прада проти Іспанії» (*Del Río Prada v. Spain*) [ВП], № 42750/09, ЄСПЛ 2013

«Дж.М.Б. та інші проти Франції» (*J.M.B. and Others v. France*), №№ 9671/15 та 31 інших, 30 січня 2020 року

«Долінська-Фічек та Озімек проти Польщі» (*Dolińska-Ficek and Ozimek v. Poland*), №№ 49868/19 та 57511/19, 08 листопада 2021 року

«Драготоніу і Мілітару-Підхорні проти Румунії» (*Dragotoniu and Militaru-Pidhorni v. Romania*), №№ 77193/01 та 77196/01, 24 травня 2007 року

—Е—

«Е.Г. проти Польщі» (*E.G. v. Poland*) (ухв.), № 50425/99, 23 вересня 2008 року

«Егмез проти Кіпру» (*Egmez v. Cyprus*) (ухв.), № 12214/07, 18 вересня 2012 року

«Елмазова та інші проти Північної Македонії» (*Elmazova and Others v. North Macedonia*), №№ 11811/20 та 13550/20, 13 грудня 2022 року

«Емре проти Швейцарії (№ 2)» (*Emre v. Switzerland (no. 2)*), № 5056/10, 11 жовтня 2011 року

—І—

«Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (*Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia*), № 23687/05, 15 листопада 2011 року

«Ільгар Маммадов проти Азербайджану» (*Ilgar Mammadov v. Azerbaijan*) [ВП], № 15172/13, 29 травня 2019 року

—К—

«Кавала проти Туреччини» (*Kavala v. Turkey*), № 28749/18, 10 грудня 2019 року

«Кавала проти Туреччини» (*Kavala v. Türkiye*) [ВП], № 28749/18, 11 липня 2022 року

«Клас та інші проти Бельгії» (*Claes and Others v. Belgium*), №№ 46825/99 та 6 інших, 02 червня 2005 року

«Корсаков проти Молдови» (*Corsacov v. Moldova*), № 18944/02, 04 квітня 2006 року

«Крстєва та інші проти Болгарії» (*Krasteva and Others v. Bulgaria*), № 5334/11, 01 червня 2017 року

«Кузьміна та інші проти Росії» (*Kuzmina and Others v. Russia*), №№ 66152/14 та 8 інших, 20 квітня 2021 року

—М—

«М.А. проти Франції» (*M.A. v. France*), № 9373/15, 01 лютого 2018 року

«Маєстрі проти Італії» (*Maestri v. Italy*) [ВП], № 39748/98, ЄСПЛ 2004-1

«Марія Атанасіу та інші проти Румунії» (*Maria Atanasiu and Others v. Romania*), №№ 30767/05 та 33800/06, 12 жовтня 2010 року
«Мехмет Зекі Доган проти Туреччини (№ 2)» (*Mehmet Zeki Doğan v. Türkiye (No. 2)*), № 3324/19, 13 лютого 2024 року
«Міранда Магро проти Португалії» (*Miranda Magro v. Portugal*), № 30138/21, 09 січня 2024 року
«Морейра Феррейра проти Португалії (№ 2)» (*Moreira Ferreira v. Portugal (no. 2)*) [ВП], № 19867/12, 11 липня 2017 року
«МРО міста Таганрог та інші проти Росії» (*Taganrog LRO and Others v. Russia*), №№ 32401/10 та 19 інших, 07 червня 2022 року

—Н—

«Навальний проти Росії (№ 3)» (*Navalnyy v. Russia (no. 3)*), № 36418/20, 06 червня 2023 року
«Невзлін проти Росії» (*Nevzlin v. Russia*), № 26679/08, 18 січня 2022 року
«Новрук та інші проти Росії» (*Novruk and Others v. Russia*), №№ 31039/11 та 4 інших, 15 березня 2016 року

—О—

«Оджалан проти Туреччини» (*Öcalan v. Turkey*) [ВП], № 46221/99, ЄСПЛ 2005-IV

—П—

«Папаміхалопулос та інші проти Греції» (*Paramichalopoulos and Others v. Greece*) (стаття 50), 31 жовтня 1995 року, серія А № 330-В
«Пелладоа проти Нідерландів» (*Pelladoah v. the Netherlands*), 22 вересня 1994 року, серія А № 297-В
«Пінтар та інші проти Словенії» (*Pintar and Others v. Slovenia*), №№ 49969/14 та 4 інших, 14 вересня 2021 року
«Полгар проти Румунії» (*Polgar v. Romania*), № 39412/19, 20 липня 2021 року

—Р—

«Резмівеш та інші проти Румунії» (*Rezmiveş and Others v. Romania*), №№ 61467/12 та 3 інших, 25 квітня 2017 року
«Руні проти Ірландії» (*Rooney v. Ireland*), № 32614/10, 31 жовтня 2013 року
«Рутковський та інші проти Польщі» (*Rutkowski and Others v. Poland*), №№ 72287/10 та 2 інших, 07 липня 2015 року

—С—

«Савріддін Джураєв проти Росії» (*Savriddin Dzhurayev v. Russia*), № 71386/10, ЄСПЛ 2013
«Саїді проти Франції» (*Saïdi v. France*), 20 вересня 1993 року, серія А № 261-С
«Сахновський проти Росії» (*Sakhnovskiy v. Russia*) [ВП], № 21272/03, 02 листопада 2010 року
«Селахаттін Демірташ проти Туреччини (№ 2)» (*Selahattin Demirtaş v. Turkey (no. 2)*) [ВП], № 14305/17, 22 грудня 2020 року
«Скоппола проти Італії (№ 2)» (*Scoppola v. Italy (no. 2)*), № 10249/03, 17 вересня 2009 року

«Скордіно проти Італії» (№ 1)» (*Scordino v. Italy (no. 1)*) [ВП], № 36813/97, ЄСПЛ 2006-V
«Сміт проти Сполученого Королівства» (*Smith v. the United Kingdom*), № 64729/01, 20 травня 2008 року
«Соарес де Мело проти Португалії» (*Soares de Melo v. Portugal*), № 72850/14, 16 лютого 2016 року
«Сорінг проти Сполученого Королівства» (*Soering v. the United Kingdom*), 07 липня 1989 року, серія А, № 161
«Сулягіч проти Боснії та Герцеговини» (*Suljagić v. Bosnia and Herzegovina*), № 27912/02, 03 листопада 2009 року
«Сусо Муса проти Мальти» (*Suso Musa v. Malta*), № 42337/12, 23 липня 2013 року
«С.К. проти Росії» (*S.K. v. Russia*), № 52722/15, 14 лютого 2017 року
«С.Е. проти Сербії» (*S.E. v. Serbia*), № 61365/16, 11 липня 2023 року
«Сукачов проти України» (*Sukachov v. Ukraine*), № 14057/17, 30 січня 2020 року
«Стоянова проти Болгарії» (*Stoyanova v. Bulgaria*), № 56070/18, 14 червня 2022 року
«Севдарі проти Албанії» (*Sevdari v. Albania*), № 40662/19, 13 грудня 2022 року

—Т—

«Тагаєва та інші проти Росії» (*Tagayeva and Others v. Russia*), №№ 26562/07 та 6 інших, 13 квітня 2017 року
«Ташдемір проти Туреччини» (*Taşdemir v. Turkey*) (ухв.), № 52538/09, 12 березня 2019 року
«ТОВ "Інформаційне агентство 'Тамбов-Інформ' проти Росії"» (*ООО Информационное Агентство Tambov-Inform v. Russia*), № 43351/12, 18 травня 2021 року
«Торреджани та інші проти Італії» (*Torreggiani and Others v. Italy*), №№ 43517/09 та 6 інших, 08 січня 2013 року
«Тунікова та інші проти Росії» (*Tunikova and Others v. Russia*), №№ 55974/16 та 3 інших, 14 грудня 2021 року

—У—

«Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (Re Crimea)*) [ВП], 25 червня 2024 року
«Улькю Екінчі проти Туреччини» (*Ülkü Ekinci v. Turkey*), № 27602/95, 16 липня 2002 року

—Ф—

«Ферайн геґен Тірфабрікен Швайц (ФГТ) проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*) [ВП], № 32772/02, ЄСПЛ 2009
«Фінукейн проти Сполученого Королівства» (*Finucane v. the United Kingdom*), № 29178/95, ЄСПЛ 2003-VIII

—Х—

«Хірсі Джамаа та інші проти Італії» (*Hirsi Jamaa and Others v. Italy*) [ВП], № 27765/09, ЄСПЛ 2012

—Ц—

«Цоньо Цонєв проти Болгарії (№ 4)» (*Tsonyo Tsonev v. Bulgaria (no. 4)*), № 35623/11, 06 квітня 2021 року

—Ч—

«Честаро проти Італії» (*Cestaro v. Italy*), № 6884/11, 07 квітня 2015 року

—Ш—

«Шахін Алпай проти Туреччини» (*Şahin Alpay v. Turkey*), № 16538/17, 20 березня 2018 року
«Шеллінг проти Австрії (№ 2)» (*Schelling v. Austria (no. 2)*) (ухв.), № 46128/07, 16 вересня 2010 року

«Шольчан проти Угорщини» (*Szolcsán v. Hungary*), № 24408/16, 30 березня 2023 року
«Штек-Ріш та інші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*) (ухв.),
№ 629061/08, 11 травня 2010 року

«Штефан-Габріель Мокану та інші проти Румунії» (*Ştefan-Gabriel Mocanu and Others v. Romania*), № 34323/21 та 8 інших, 12 грудня 2023 року

—Ю—

«Юксель Ялчинкая проти Туреччини» (*Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye*) [ВП], № 15669/20, 26 вересня 2023 року

«Юришич проти Хорватії (№ 2)» (*Jurišić v. Croatia (No. 2)*), № 8000/21, 07 липня 2022 року